

1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması

Bülent ŞENER

Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-Mail: bulentsener@ktu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1223-4106

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.07.2019 Kabul Tarihi / Accepted: 09.01.2020

ÖZ

ŞENER, Bülent, **1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması**, CTAD, Yıl 16, Sayı 31 (Bahar 2020), s. 271-304.

1967 Kıbrıs Krizi, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1963-1964 Kıbrıs Krizi'yle Ada'da ortaya çıkan ve yoğunlukları farklı da olsa aralıklarla devam eden şiddet sarmalı içerisinde tekrarlayan bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. EOKA'nın lideri Albay Grivas'ın önderliğindeki Rum Milli Muhafız Kuvvetlerinin, Kıbrıs Türklerinin toplu olarak yaşadıkları Geçitkale ve Boğaziçi köylerine karşı ağır silahlarla başlattıkları saldırılar üzerine ortaya çıkan krizde, Nisan 1967'de Yunanistan'da askerî darbeye iktidara gelen Albaylar Cuntası'nın "enosis" yanlısı politikasının, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un önderliğindeki "enosis" yanlılarının bu yöndeki faaliyetlerine eklenmiş olmasının rolü büyüktür. Diğer taraftan, 5 Haziran 1967'de patlak veren Arap-İsrail Savaşıyla dikkatlerin Ortadoğu'ya çevrildiği bir dönemde, Albaylar

Cuntası'nın bu savaşın uluslararası alanda yarattığı atmosferi kendi lehine sömürmeye çalışması da kriz için elverişli bir zemin oluşturmuştur. Kriz sırasında Türkiye'de yönetimde bulunan Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki hükümet, krizin kendine özgü koşullarını dikkate alarak bir “zorlayıcı diplomasi” stratejisi oluşturmaya ve uygulamaya gayret etmiştir. Bu çerçevede Demirel Hükümeti, Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilen saldırıların sona erdirilmesini ilk ve öncelikli hedef olarak belirleyerek, adadaki düzenin temeli olan “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları”nın tek yanlı eylemler ve kararlarla değiştirilmesine Türkiye'nin hiçbir şekilde razı olmayacağını muhataplarına kabul ettirmeyi ve adada yaşayan Kıbrıs Türk toplumunun haklarını güvence altında tutmayı amaçlamıştır. Demirel Hükümeti, bu amacı elde etmeye yönelik olarak diplomatik girişimlerini sürdürürken, adadaki Türk toplumuna yönelik şiddet eylemlerinin sona erdirilememesi durumunda “Garanti Antlaşması”na dayanarak devreye sokmak üzere sınırlı ölçekte askerî güç kullanımını da içeren bir “zorlayıcı diplomasi” stratejisini rasyonalize etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin o tarihlerde Kıbrıs'a başarılı bir müdahalesini mümkün kılacak gerekli askerî teçhizata ve yeterli hazırlığa henüz sahip olmaması, Demirel Hükümeti'ni krizin çözümü için uzlaşma ve müzakere süreçlerini de açık tutma konusunda daha özenli hareket etmeye zorlamıştır. Dolayısıyla kriz sırasında Türkiye kuvvet kullanma tehditlerinin inandırıcılığını ve caydırıcılığını şiddet içermeyen askerî baskı yöntemleri uygulayarak sağlamaya çalışırken, askerî ve diplomatik araçları uyumlu ve birbirini destekler biçimde kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca üçüncü aktörler tarafından yapılan arabuluculuk girişimlerini desteklemiş ve krizin barışçıl yollarla çözülebilmesi için taleplerini sınırlı tutmaya özen göstermiştir. Neticede, 1967 Kıbrıs Krizi Türkiye açısından başarılı bir çözüme ulaşmıştır. Bu çalışmada, 1967 Kıbrıs Krizi'nin ortaya çıkışı, gelişimi ve sonlanması, Türkiye'nin ortaya koyduğu kriz yönetimi ve ona temel oluşturan “zorlayıcı diplomasi” stratejisi çerçevesinde tarihsel ve betimleyici analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1967 Kıbrıs Krizi, Süleyman Demirel, Albaylar Cuntası, Enosis, Zorlayıcı Diplomasi

ABSTRACT

ŞENER, Bülent, **Turkey's Coercive Diplomacy Practice in the Cyprus Crisis of 1967 with its Political, Military and Legal Dimensions**, CTAD, Year 16, Issue 31 (Spring 2020), pp. 271-304.

The Cyprus Crisis of 1967 emerged as a crisis that had first arisen on the island following the Cyprus Crisis of 1963-1964 just after the establishment of the Republic of Cyprus, and which recurred within a spiral of violence that continued at intervals albeit at different intensities. The activities of enosis supporters under the leadership of Archbishop Makarios, the President of the Republic of Cyprus,

in line with the pro-enosis policies of the Colonels' Junta that took power in Greece in April 1967 by coup d'état had a significant role in the crisis that occurred upon the heavily armed attacks carried out by Greek National Guard forces led by Colonel Grivas, the leader of EOKA, against the villages of Geçitkale and Boğaziçi where Turkish Cypriots lived collectively. On the other hand, at a time when the attention was turned to the Middle East with the Arab-Israeli War that broke out on June 5, 1967, the Colonels' Junta's trying to exploit the atmosphere created in the international arena by this war in his favor provided a favorable basis for the crisis. The then government of Turkey under Süleyman Demirel, the Prime Minister strived to develop and implement a strategy of coercive diplomacy by taking into account the unique circumstances of the crisis. In this context, the Demirel government determined stopping the attacks against Turkish Cypriots as the first and primary target and it aimed to make its Greek counterparts accept that Turkey would never consent any changes to the Zurich and London Agreements of 1959, the basis of order on the island, with unilateral actions and decisions and to secure the rights of the Turkish Cypriot community living on the island. Continuing its diplomatic initiatives to achieve this goal, the Demirel government tried to rationalize a "coercive diplomatic" strategy, including the use of a limited military force to be put it into operation, in line with the Treaty of Guarantee, if the violence actions against the Turkish Cypriot community on the island could not be stopped. The fact that Turkey did not have the necessary military equipment and was not adequately prepared for a successful intervention in Cyprus at that time forced the Demirel government to be more careful in keeping open channels of reconciliation and negotiation to resolve the crisis. Accordingly, Turkey tried to use military and diplomatic tools in compatible and consistent with each other while seeking to ensure the credibility and deterrent force of its threats of force use during the crisis by applying methods of non-violent military repression. It also supported the mediation initiatives of third parties and was careful to limit its demands so that the crisis could be resolved peacefully. As a result, the Cyprus Crisis of 1967 achieved a successful resolution from the Turkish viewpoint. This study examines the occurrence, development and end of the Cyprus Crisis of 1967, within the framework of crisis management put forward by Turkey and "coercive diplomacy" strategy that underpins this crisis management, with the descriptive and historical analysis method.

Keywords: Cyprus Crisis of 1967, Suleyman Demirel, Colonels' Coup, Enosis, Coercive Diplomacy.

Giriş

Uluslararası bir uyumsuzluk olarak Kıbrıs Sorunu, 1955'ten bu yana Türk dış politikasının ana konularından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu uyumsuzluğa taraf olmasının temel nedenleri şöyle özetlenebilir: i) Adanın geçmişte¹ Türk hâkimiyetinde olması. ii) Adanın hem Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına yakınlığı nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan² hem de Lozan Barış Antlaşması'yla kurulan Türk-Yunan dengesi³ açısından önem arz etmesi. iii) Adada önemli büyüklükte bir Türk cemaatinin yaşamakta olması ve bu cemaate karşı zaman zaman girişilen baskı ve şiddet içeren eylemlerin varlığı.

Sorunun uluslararasılaşması sonrasında,⁴ “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları” temelinde hazırlanan “1960 Lefkoşa Antlaşmaları”yla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsız, egemen, üniter bir yapıda ve “başkanlık rejimi”yle yönetilecek bir devlet olarak tasarlanmış olsa da, tasarlanan bu devlet modeli daha başlangıcından itibaren bazı yapısal ve hukuksal zayıflıklara sahip olmuştur. Gerek bu yapısal ve hukuksal zayıflıklar, gerek “Kıbrıslılık” bilincine dayalı bir toplumsal yapının kurulamaması ve daha da önemlisi Kıbrıs Rum toplumu liderlerinin *enosis*⁵ amacı yönünde hareket etmesi, kurucu halklar arasındaki görüş ayrılıklarının 1960-1963 yılları arasında ivme kazanarak silahlı şiddet eylemlerine dönüşmesine yol açacaktır.

¹ Kıbrıs Adası, tarih boyunca farklı toplulukların ve medeniyetlerin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Milattan önceki dönemde sırasıyla, Mısır, Miken, Pers, Helen, Roma uygarlıklarının hâkimiyeti altında bulunan Kıbrıs adası, daha sonra Bizans (330-1191), Venedik (1191-1571), Osmanlı (1571-1878), İngiliz (1878-1959) hâkimiyeti altında bulunmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Farid Mirbagheri, *Historical Dictionary of Cyprus*, Scarecrow Press, Inc., USA, 2010, s. xxi-xxxviii, xlii-iv.

² Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs'ın üç kıta arasındaki konumlanışının jeopolitik ve jeostratejik önemi konusunda bkz. Osman Metin Öztürk, *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003.

³ Lozan Barış Antlaşması, Yunanistan ile Türkiye arasında siyasî ve hukuki bir denge ve görece bir eşitlik kurmuştur. Bu dengenin bozulması Türkiye'nin ulusal çıkarlarının, egemenlik haklarının ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan haklarının zedelenmesi ve ihlali anlamına gelmektedir. Yunanistan bu dengeyi yıllardır ortaya koyduğu tek taraflı uygulamalarla bozmaya çalışmış ve bunda da belli alanlarda belirli ölçüde başarılı olmuştur.

⁴ Sorunun uluslararasılaşması süreci hakkında bkz. Bülent Şener, “1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 35, Cilt: 103, Sayı: 205 (Temmuz-Ağustos 2013), s. 104-107.

⁵ Yunanca'da “birleşme” anlamına gelen *enosis* kavramı, Helen uygarlığının geliştiği ve yayıldığı her yerin Yunanistan'a ilhak edilmesi yönündeki düşünceyi ifade etmektedir. Yunan dış politikasındaki Pan-Helenik ideallerin *Megalî İdea* (Büyük Düşünce) gibi bir uzantısı olan *enosis* fikri, özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren (Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla birlikte) gündeme gelmiştir. Kavram bugün daha çok Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören politikayı adlandırmak için kullanılmaktadır.

Bu çerçevede, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un, Kıbrıs'taki anayasal düzeni değiştirmek yönündeki isteklerinin Türkiye ve Kıbrıs Türkleri tarafından kabul edilemez bulunmasından kısa bir süre sonra, Kıbrıs'ın statüsünün *de facto* olarak ortadan kaldırılmasını ve Kıbrıs Türklerinin "azınlık" statüsüne indirgenmesini hedefleyen *Akritas Planı*'nı⁶ uygulamaya koyması sonucunda, Kıbrıs'ta Türk toplumuna yönelik olarak ortaya çıkan şiddet hareketleri 21 Aralık 1963-31 Ağustos 1964 tarihleri arasında ilk Kıbrıs krizine⁷ yol açmıştır. Tarafların sıcak bir savaşın eşiğinden döndüğü söz konusu kriz sonrası Kıbrıs'taki gerilim görece yatışmış olsa da, ortaya çıkacak yeni gelişmeler 1967 Kıbrıs Krizi'nin hazırlayıcısı olacaktır. Bu çalışmada⁸, söz konusu krizin ortaya çıkışı, gelişim süreci ve sonlanması, Türkiye'nin kriz sırasında ortaya koyduğu kriz yönetimi ve onun temelini oluşturan "zorlayıcı diplomasi" stratejisi çerçevesinde teorik, siyasî, hukukî ve askerî boyutlarıyla tarihsel ve betimleyici bir analizle genel olarak incelenecektir.

Uluslararası Politikada Kriz Yönetimi ve Bir Kriz Yönetimi Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi

Uluslararası politikada/dış politikada genellikle aniden ortaya çıkan, karar alıcının adına hareket ettiği devletin temel değerlerine ve/veya yüksek öncelikli çıkarlarına yönelik bir tehdit algısı oluşturan, normalden daha yüksek bir askerî düşmanlık ve askerî çatışma olasılığının belirdiği bir ortamda karar alıcıyı kısıtlı zaman baskısı ve gerilim altında karar almaya ve eylemde bulunmaya zorlayan durumsal değişikliğe kriz adı verilir. Dış politika krizleri, siyasî ve diplomatik ilişkilerin kötüleşmesiyle sınırlı kalmamakta, krizin konusuna göre –özellikle

⁶ 1963-1964 Krizi'nden sonra, Kıbrıs'ta Rumca yayınlanan "Patris" gazetesinin 21 Nisan 1966 tarihli sayısında bazı bölümleri gizlenerek yayınlanan "Akritas Planı", EOKA'nın Lefkoşa bölge sorumlusu İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'in kod adıyla anılan ve onun önderliğinde hazırlanan bir plandır. Planın hazırlanmasında Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Tasos Papadopoulos'un, Temsilciler Meclisi Başkanı Glafcos Clerides'in ve Kıbrıs'taki Yunan subayları da görev almışlardır. Planın uygulanmasının sorumluluğu da Yorgacis, Papadopoulos ve Clerides'e aitti. "Akritas Planı", Türkiye'nin talebi üzerine BM Genel Kurulu'na ve Güvenlik Konseyi'ne dağıtılmak üzere, BM tarafından A/33/115 S12722 sayılı ve 30 Mayıs 1978 tarihli bir belge olarak yayınlanmıştır. Belge ve daha geniş bilgi için bkz. "General Assembly Thirty-third session Item 28 of the Preliminary List Question of Cyprus", A/33/115 S12722, 30 May 1978, <https://undocs.org/en/A/33/115%20>, (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2018); "The 'Akritas Plan' and The 'Ikones' Disclosures of 1980", <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa>, (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2018); Rauf R. Denktaş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, 3. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 2004, s. 157-175.

⁷ Krizin detaylı bir incelemesi için bkz. Şener, agm., s. 103-136.

⁸ Bu çalışma, yazarın *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği* başlıklı doktora tezinden üretilmiş olup, teorik kısmı ayrıca yeni kaynaklarla genişletilerek yazılmıştır.

askerî-güvenlik krizleri— taraflar arasındaki ilişkilerin askerî çatışma riskini arttıracak derecede gerilmesine yol açabilmektedir.⁹

Dış politikada kriz yönetimi, bir krizde genel olarak ilgili tarafların bir yandan var olan gerilimin askerî çatışmaya tırmanmasını önleme ve yatıştırma, diğer yandan ise temel değer ve önceliklerini, güvenliklerini, çıkarlarını koruma çabası olarak değerlendirilir. Kriz yönetimi süreci, kriz durumuna yol açan tetikleyici davranışla başlayan ve tarafların karşılıklı eylemleriyle ilişkilerin gerginleşmesini ve askerî çatışma olasılığının giderek arttığı tırmanma evresini, hem kriz durumundan yumuşamaya geçişi ifade eden yumuşama evresini kapsar. Bu çerçevede dış politikada kriz yönetiminde iki boyutlu bir süreç vardır: Bir tarafta, askerî çatışmayı önleme ve krizin barışçı yollarla çözümlenmesi süreci, diğer tarafta ise kriz yönetimi süreci boyunca kendi çıkarlarını koruma odaklı bir yaklaşım sergileyen tarafların krizi kabul edilebilir sınırlar içinde tutarak hedeflerine ve amaçlarına ulaşma çabası. Bu niteliğiyle kriz yönetimi süreci karar alıcının stresini arttığı bir süreçtir. Karar alıcı bir yandan krizin yaratmış olduğu etkiyi kontrol altında tutmaya çalışırken diğer yandan bu karşılıklı meydan okumadan zarara uğramadan çıkmaya çalışır.¹⁰

Dış politikada bir kriz yönetim sürecinin başarısı iki açıdan değerlendirilebilir: Birincisi, taraflar arasındaki kriz halinin karşılıklı bir askerî çatışmaya varmadan ortadan kaldırılmış olmasıdır. İkincisi, karar alıcının kriz süresince temel değerleri ve hayati çıkarları açısından karşılaşılabileceği kayıpları en asgari düzeyde tutarak krize ilişkin amaçlarını elde ederek krizden çıkmasıdır. Alexander L. George'a göre, başarılı bir kriz yönetiminde krizde ulaşılmak istenen hedeflerin ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılan araçların sınırlandırılması olmak üzere iki siyasî gereksinim söz konusudur. Bu çerçevede George, başarılı bir kriz yönetimi için bir takım ilkeler ortaya koyarak, krizin çözümüne yönelik karar alma sürecinde, askerî mantık ile siyasî-diplomatik mantık arasında baş göstermesi beklenen gerginliğe dikkat çekmiş ve karar vericilerin kriz durumlarında askerî ve diplomatik seçenekleri en iyi şekilde birbirine entegre etmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.¹¹

⁹ Charles F. Hermann, *Crisis in Foreign Policy: A Simulation Analysis*, Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1969, s. 29; Michael Brecher, *Crisis in World Politics*, Pergamon Press, Oxford, 1993, s. 3.

¹⁰ Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, Kriz İncelemeleri Serisi-1, İstanbul, 2017, s. 34.

¹¹ Başarılı bir kriz yönetiminin ilkeleri şunlardır: 1) Diplomatik öneriler ve askerî eylemler, rakibe kendi temel çıkarları ile bağdaşacak bir şekilde krizden çıkış yolu bırakacak tarzda seçilmelidir. 2) Diplomatik-askerî seçenekler, krizden çıkış için askerî bir çözüm arayışından ziyade müzakere arzusunun olduğunu gösterir tarzda seçilmelidir. 3) Krizin savaşa veya şiddete sebep olmadan kabul edilebilir bir şekilde sonlandırılması için askerî güçlerin eylemleri ile diplomatik eylemler dikkatlice koordine edilmelidir. 4) Tüm tarafların siyasî otoriteleri; alarm durumuna geçme, savaş

Kriz sırasında, karar alıcılar tehdit olarak gördükleri durumla mücadele edebilmek ve istenmeyen tırmandırmalara yol açmadan hedeflerine ve amaçlarına ulaşabilmek için ortaya koyacakları söylem ve eylemlerini bir tutarlılık ve planlama çerçevesinde bir stratejiye oturtmak zorundadırlar. Kriz yönetim stratejilerinde taraflar açısından iki kategorik ayrımdan bahsedilebilir: Birinci ayrım, krizi başlatan tarafın kullandığı ve statükoyu değiştirmeyi amaçlayan kriz yönetim stratejileri (saldırgan kriz yönetimi stratejileri); ikinci ayrım ise statükoyu kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışan tarafı engellemeyi amaçlayan kriz yönetim stratejileridir (savunmacı kriz yönetimi stratejileri).¹² Türkiye'nin 1967 Kıbrıs Krizi sırasında kriz yönetimine temel oluşturan ve savunmacı kriz yönetimi stratejilerinden olan “zorlayıcı diplomasi stratejisi” (coercive diplomacy), rakibin yaptığı bir eylemi durdurmasını veya geri adım atmasını hedefleyen bir “zorlama stratejisi”dir.¹³ Bu bağlamda, zorlayıcı diplomasi en yalın ifadeyle, bir dış politika aracı olarak askerî güç kullanımının potansiyel olarak varlığına işaret etmektedir. “Zorlayıcı diplomasi” olgusunun ortaya ilk çıkış noktası “denizcilik diplomasisi”nin bir türü olmasında yatmaktadır. Dolayısıyla, literatürde “zorlayıcı diplomasi” kavramının ilk haline “Gunboat diplomacy” (Gambot diplomasisi/Tehdit diplomasisi) kavramı karşılık gelmektedir. Bu bağlamda kavramın nitelediği olgunun, özellikle 19. yüzyıldaki İngiliz emperyal politikalarıyla yakından ilişkisi vardır.¹⁴ Tarihsel olarak bu şekilde ortaya çıkan “zorlayıcı

düzeni alma, düşük seviyeli askerî eylemlerde bulunma, askerî hareketlerin zamanlaması ve seçimi gibi askerî seçenekler üzerinde kriz boyunca kontrolü sürdürmelidir. 5) Rakibe topyekün bir savaşa başvurulacağı izlenimi veren ve bu sebeple rakibin bir ön alıcı saldırı yapmasına sebep olabilecek askerî eylemler ve tehditlerden kaçınılmalıdır. 6) Askerî güçlerin eylemleri ve kuvvet kullanma tehditleri, sınırlı diplomatik amaçlarla ve kriz hedefleriyle tutarlı olmalıdır. 7) Askerî eylemlerin temposu ve ivmesi, tarafların birbirlerine diplomatik uyarılarda bulunabilmesi, iletişim kurabilmesi ve durum değerlendirmesi yapıp bir karar verebilmesi için yavaşlatılmalıdır. Bkz. Alexander L. George, “A Provisional Theory of Crisis Management”, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Alexander L. George (ed.), Westview Press, Boulder, 1991, s. 25.

¹² Bu çerçevede bir kriz yönetiminde, krizin özgün niteliği de dikkate alınarak, kullanılabilen temel stratejilerden beşi saldırıya yönelik (Şantaj stratejisi, Tersine çevrilebilir sınırlı baskı stratejisi, Kontrollü baskı stratejisi, Oldu-bitti stratejisi, Yıpratma stratejisi), yedisi de savunmaya yönelik (Zorlayıcı diplomasi stratejisi, Sınırlı tırmandırma stratejisi, Misilleme (kısasa kısas) stratejisi, Kapasite testi stratejisi, Kırmızı çizgi oluşturma stratejisi, Taahhütleri yerine getirme stratejisi, Zaman kazanma stratejisi) olmak üzere toplam on iki adet kriz yönetim stratejisinden bahsedilebilir. Daha geniş bilgi için bkz. Alexander L. George, “Strategies for Crisis Management”, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Alexander L. George (ed.), Westview Press, Boulder, 1991, s. 377-394.

¹³ Zeynep Dağı, “Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, Zeynep Dağı (der.), Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 348; Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 23.

¹⁴ Graham Evans, Jeffrey Newnam, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, H. Ahsen Utku (çev.), Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul, 2007, s. 593-594.

diplomasi” olgusu, 20. yüzyılda ortaya çıkan devletlerarası krizlerde de görüldüğü üzere, pasif bir güç gösterisinden (karada, denizde ya da havada) aktif ve sınırlı güç kullanımına kadar uzanan bir yelpazeye yayılmaktadır. “Zorlayıcı diplomasi” kavramını Uluslararası Politika literatürüne kazandıran Alexander L. George’un ifadesiyle, “zorlayıcı diplomasi, askerî eyleme güvenmeye karşı ciddi bir alternatif sunmaktadır. Rakibi durdurmak için zorlamaktan çok, tecavüzden vazgeçirmek için ikna etmeye çalışmaktadır. Zorlayıcı diplomasi, düşmanı bertaraf etmek için, gücün pervazsızca kullanılmasının tersine; ondan isteneni yapmadığı taktirde cezalandırılacağı tehdidini kullanmaya önem vermektedir.”¹⁵ Düşmanın/rakibin eylemiyle gündeme gelen “zorlayıcı diplomasi” stratejisi, “caydırıcı diplomasi” stratejisinin¹⁶ sonrasındaki aşamayı temsil etmektedir. “Zorlayıcı diplomasi” bir savaş ilanı olmamakla birlikte, tehdit ve sınırlı güç kullanımıyla karşı tarafı başladığı eylemden (örneğin, işgalden) vazgeçirmeyi, geri adım attırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla “zorlayıcı diplomasi” stratejisi, karşı tarafı durduracak topyekûn bir güç kullanmak yerine; güç kullanmadan ya da kullanılan gücün derecesini arttırmadan karşı tarafa başladığı eylemden geri çekilmesi için imkân tanıyan bir stratejidir. “Mesaj gönderme”, “pazarlık” ve “müzakere” gibi araçlar da “zorlayıcı diplomasi”nin önemli araçları olarak sürecin yönlendirilmesinde kullanılır.¹⁷ Bu bağlamda “zorlayıcı diplomasi”yi sadece tehdit ve güç kullanımıyla sınırlı bir düzlemde gerçekleşen bir strateji olarak düşünmek yerine; gerektiğinde karşı tarafın taviz ve/veya ödüllerle ikna edildiği esnek bir strateji olarak algılamak gerekir.¹⁸ Bu yönüyle “zorlayıcı diplomasi” stratejisi askerî olmaktan çok bir diplomatik stratejidir ve bu boyutuyla askerî güç kullanımı durumunda rakibin uğrayacağı zararın büyüklüğü sadece algı düzeyinde rakibe gösterilmeye çalışılarak, rakibin söz konusu istemi yerine getirmesi sağlanmaya çalışılır. Bu isteminin karşılanması için stratejiyi uygulayan devlet çeşitli önlemlerle karşı tarafa gerektiğinde askerî güç kullanmaya hazır olduğunu hissettirir; ancak, en son aşamaya kadar askerî güç kullanmaktan kaçınır. İstem yerine getirilmesi için eğer bir askerî güç kullanmak gerekirse, bu, zorlayıcı stratejiyi uygulayan devletin kararlılığını gösterecek ölçüde sınırlı bir askerî güç kullanımı olmak zorundadır. Bu bakımdan “zorlayıcı diplomasi” stratejisinde askerî güç kullanımını inandırıcılığı

¹⁵ Alexander L. George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 3rd ed., United States Institute of Peace, Washington, 1997, s. 5-6; Alexander L. George, “Coercive Diplomacy”, *The Use of Force: Military Power and International Politics*, 6th ed., Robert J. Art, Kenneth N. Waltz (ed.), Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2004, s. 71.

¹⁶ Caydırıcı diplomasi, genel olarak rakibin eylemini ilk aşamada önlemeyi amaçlayan bir zorlama stratejisidir. Diğer bir deyişle bu stratejide, rakibin daha henüz başlamamış bir eylemine karşı onu bu eylemden vazgeçirmeye yönelik bir stratejidir ve bu yönüyle “zorlayıcı diplomasi”den ayrılmaktadır.

¹⁷ Dağı, agm., s. 348.

¹⁸ Gordon A. Craig, Alexander L. George, *Güç ve Devlet Yönetimi: Günümüzün Diplomatik Sorunları*, İhsan D. Dağı, Emir Yüksel (çev.), Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 183.

pekiştiren bir araç işlevi görmektedir. Öte yandan, “zorlayıcı diplomasi” stratejisi uygulamasının rasyonel bir tercih olabilmesi için, stratejiyi uygulayan devlet ile hedef devlet arasında bir asimetrinin veya en azından bir denkleğin olması gerekir.¹⁹ Son olarak, “zorlayıcı diplomasi” stratejisinin alt stratejileri ise dört temel grupta (ültimatom, zımnî ultimatom, dene ve gör, baskıyı aşamalı arttırma)²⁰ toplanabilir. Bu stratejilerin seçimi devletin güç kapasitesine, krizin durumuna, meşrulaştırma araçlarına, ulusal/uluslararası desteğe bağlı olarak değişmektedir. Uygulamada, “zorlayıcı diplomasi”nin uygulandığı krizlerde zorlayıcı devlet bu stratejiler arasında geçişler yapabilmektedir. Krizin seyrine, hedefin özelliğine, güç kapasitelerine ve diğer olası etkenlere bağlı olarak zorlayıcı devlet, istemini elde edebileceğini düşündüğü stratejileri uygulamasına esas olarak seçebilmektedir.

Kriz Öncesinde Kıbrıs Sorunu'ndaki Gelişmeler (1965-1967)

1963-1964 Kıbrıs Krizi'nden sonra, Kıbrıs Sorunu, Mayıs 1965'ten itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen ikili görüşmelerde ele alınmış, ancak bir netice elde edilememiştir. Bu süreçte, Kıbrıs'ta irili ufaklı hadiseler de olmakla birlikte, Türkiye'de Ekim 1965 seçimlerinde Süleyman Demirel'in liderliğindeki Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmiş olması, Makarios'u ve Yunanistan'ı ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir. Zira, Makarios ve Yunanistan, Kıbrıs Sorunu'nda kriz yaratan türdeki eylemlerini daima Türkiye'deki iç siyasî istikrarsızlığa göre ayarlamaya dikkat etmekteydiler. Ancak, bu defa, Yunanistan'ın kendi iç siyasî istikrarsızlığı dolaylı bir şekilde 1967 Kıbrıs Krizi'ni doğurmuştur. Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu'nun bir yandan komünistlerle işbirliği yapmak istemesi, diğer yandan da orduda tasfiyeye gitmek istemesinin iç siyasette yarattığı gerginlik sonucunda, 21 Nisan 1967 günü Albay Georgios Papadopoulos'un liderliğindeki *Albaylar Cuntası* (Albay Stylianos Pattakos, Albay Nikolaos Makarezos, Albay Dimitrios Ioannidis) darbe yaparak yönetime el koymuştur.²¹

Albaylar Cuntası, içeride destek bulabilmek için bir dış politika başarısına gereksinim duymaktaydı. Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde atılacak bir adım hem bu gereksinimi karşılayabilecek, hem de kendilerine destek olan ABD'yi tatmin edebilecekti.²² Darbeyle birlikte başbakanlık görevine getirilen Konstantinos Kollias, 21 Nisan günü verdiği demeçte, Kıbrıs Sorunu'na barışçı bir çözüm yolu

¹⁹ Aksu, *age.*, 2008, s. 29-30.

²⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Aksu, *age.*, 2008, s. 32.

²¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, C. I-II, 11. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul, t. y., s. 794; Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 669.

²² Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I (1919-1980), 12. bs., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 735.

bulmaya çalışacaklarını söylemekle birlikte, gerçekte durum böyle değildi. Zira, *Albaylar Cuntası*'nın 22 Nisan'da açıkladıkları hükümet programında, Kıbrıs'taki azınlıkların haklarının dikkate alınarak, *enosis*'in barışçı görüşmelerle sağlanacağı ifade edilmekteydi.²³ Diğer taraftan, 1966'dan itibaren Makarios ile Atina arasında başlayan kopuş²⁴ *Albaylar Cuntası*'nın iktidara el koymasından sonra daha da açık biçimde yaşanmaya başlamıştır. Makarios, bir devlet başkanı olmanın avantajlarını göyerek, bağımsız ve "bağlantısız" bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, ABD'den aldığı destekten başka dayanağı olmayan Atina'nın izleyeceği politikalarla var olamayacağına inanıyordu. Bu amaçla Makarios, ilk çıkışını, EOKA (Ethniki Organosis Kiprion Agoniston / Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü)²⁵ lideri Albay Georgias Grivas ve onun denetimindeki Yunan askerlerinin adadan çekilmesini isteyerek yapmıştır. Makarios bu çıkışıyla, üzerindeki Yunanistan baskısını azaltarak, Atina'nın kendisine danışmadan Kıbrıs'la ilgili alacağı diplomatik kararlara karşı çıkma olanağını yaratmaya çalışmaktaydı.²⁶

5 Haziran 1967'de patlak veren Arap-İsrail Savaşı'yla dikkatlerin Ortadoğu'ya çevrildiği bir dönemde, *Albaylar Cuntası* bu savaşın uluslararası alanda yarattığı atmosferi kendi lehine sömürmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığı Kıbrıs Sorunu'nda bir koz olarak kullanmak isteyen *Albaylar Cuntası*, Haziran ve Temmuz ayları boyunca Batı Trakya'da yoğun bir baskı politikasına girişmiştir. Darbeyle birlikte askerî yönetimin başlamasından çok kısa bir süre sonra Türk ve Müslüman azınlığın kimliğini inkâr politikalarının uygulamaya konulduğu bu süreçte, Türk ve Müslüman azınlık okullarında "Türk" ibaresini içeren tabelaları kaldırılmış, "Gümülcine Türk Gençler Birliği'nin de "Türk" ismini kullanmasına engel olunarak faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir.

²³ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 31 (Nisan 1967), s. 35-36.

²⁴ 1966-1967 yılları arasında, Ankara ve Atina, bir yandan görüşmeler yürütürken, diğer yandan Kıbrıs'ta gerilimi azaltacak politikalar izlemekteydiler. Bu çerçevede, Ankara, 1963'ten beri silahaltında tutulan Türk Mukavemet Teşkilatı'na (TMT) bağlı öğrencilerin artık Türkiye'ye dönerek eğitimlerine devam etmelerini sağlayıp, TMT'yi örgütleyen Albay Kemal Coşkun'u geri çağırırken; Atina da, 1966 yılında Makarios'un Çekoslovakya'dan silah satın almasına ABD ve Türkiye'nin tepki göstermesi üzerine baskı yaparak bunun sonlandırılmasında etkili olmuştur. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in "Çek silahları" ile ilgili TBMM'de yaptığı konuşma için bkz. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 28 (Ocak 1967), s. 51-53.

²⁵ *Enosis* için faaliyet gösteren ve 1955-1959 yılları arasında daha çok İngiliz yönetimine karşı mücadele eden EOKA, İngilizlerin adadan çekilmesinden sonra Kıbrıslı Türk toplumuna karşı silahlı şiddet eylemlerine girişmiştir. EOKA saldırılarına karşı Kıbrıslı Türk toplumunun direniş örgütü olarak Ağustos 1958'de TMT kurulmuştur. Türkiye'den alınan gizli askerî ve ekonomik destekle kurulan TMT, bir direniş örgütü olmakla birlikte; Mehmet Hasgüler'e göre, Türkiye'nin "taksim" tezini kabul ettirebilmek üzere Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumların bir arada yaşamalarının olanaksızlığını göstermek için iki toplum arasındaki şiddet eylemlerinin artmasına da yol açmıştır. Bkz. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s. 125-126.

²⁶ Fırat, agm., s. 735.

Ayrıca, Türk ve Müslüman azınlık okullarının yönetiminden sorumlu olan kurulların seçimlerinin bir daha yapılmayacağı ve azınlık eğitiminin cuntanın güdümüne gireceği sistematik uygulamalar bu süreçle başlamıştır.²⁷ Diğer taraftan, Kıbrıs Rumlarının Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nden (SSCB) silah satın almaya başladıklarına dair haberlerle birlikte *Albaylar Cuntası*'nın Kıbrıs'ta bir *enosıs* darbesi yapacağına dair söylentilerin ortaya çıkması karşısında, Türkiye *enosıs* hiçbir zaman kabul etmeyeceğini kesin bir dille açıklamıştır.²⁸

Yaz aylarında yaşanan bu gelişmelerin atmosferi içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından, Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının 9 Eylül 1967'de Keşan'da, 10 Eylül'de de Dedeağaç'ta bir araya gelerek, Kıbrıs Sorunu da dahil Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren bütün meseleleri görüşecekleri açıklaması yapılmıştır. Önce 9 Eylül'de Keşan'da bir araya gelen Süleyman Demirel ve Konstantinos Kollias'ın görüşmesinde, Kollias, Türkiye'nin güvenlik gereksinimlerini ve adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin haklarını tam bir eşitlik içinde karşılayacak türde bir *enosıs*'in mümkün olduğunu ileri sürerek; buna karşılık, adada Türklerin topluca yaşadığı yerlerde ortak idare kurulmasını ve NATO'nun (North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) simgesel katılımıyla Dikelya üssünün (Kıbrıs'a karşı kullanılmaması şartıyla) Türkiye'ye bırakılmasını teklif etmiştir. Başbakan Demirel, Türkiye'nin bir çözüm biçimi olarak *enosıs* müzakere edemeyeceğini, *enosıs* dışında bir çözüm bulunması gerektiğini belirterek bu teklifi reddetmiştir. Demirel, çözümün dayanması gereken temel prensipler olarak şunları öne sürmüştür: i) Kıbrıs, taraflardan birine ilhak edilemez. ii) "1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları" tek taraflı olarak değiştirilemez. iii) Adadaki iki toplum birbirinin egemenliği altına giremez. iv) Lozan Barış Andlaşması'yla kurulmuş olan Türk-Yunan dengesi bozulamaz.²⁹ Buna karşın Yunan tarafı *enosıs*e ulaşma konusunda o kadar kararlıydı ki, görüşmelerin sonuna doğru Kollias, Demirel'e "*Er ya da geç, isterseniz de istemeseniz de enosis gerçekleşecek, öyleyse bunu neden şimdi konuşmuyoruz?*"³⁰ diyebilecek kadar ileri gitmiştir. Yunan tarafının bu tutumu karşısında Başbakan Demirel görüşülecek bir nokta kalmadığını söyleyerek görüşmeleri terk edecekken, *Albaylar Cuntası* lideri Papadopoulos'un Atina'dan müdahalesiyle Yunan heyeti bir yanlış anlama olduğunu belirterek özür dilemiş ve bundan sonra görüşmelere devam

²⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 75-77, 98.

²⁸ Armaoğlu, *age.*, s. 795-796.

²⁹ Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 118.

³⁰ Süha Bölükbaşı, *The Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*, University Press of America, Lanham, Maryland, 1988, s. 133.

edilmiştir.³¹ 10 Eylül'de Dedeoğaç'ta tekrar bir araya gelen tarafların görüşmeleri sırasında da Başbakan Demirel, alternatif çözüm için bazı prensipler ortaya koysa da bu görüşmeden de bir sonuç çıkmamış, ancak yayınlanan ortak bir bildiriye, taraflar arasında antlaşmalara riayet edilmesi konusunda uzlaşıldığı, tarafların görüşlerini birbirine yaklaştırmak için çalışmaların devam ettirileceği ve bu süreçte Kıbrıs'ta gerginliği arttıracak eylemlerden kaçınılacağı hususlarında mutabık kalındığı açıklanmıştır.³² Ne var ki, gelişmeler bu yönde seyretmeyecek, Keşan ve Dedeoğaç görüşmeleri ve daha sonraki günlerde Türkiye'nin *enosis* karşısındaki kararlı tutumunu gören ve *enosis* anlamına gelebilecek bir pazarlığa yanaşmayacağı anlayan *Albaylar Cuntası*, Dedeoğaç görüşmesinde gerginlikten kaçınmayı vaat ettiği halde *enosis* için hazırlıklarını arttırma yoluna gidecektir.³³ Neticede, 1967 Kasım'ında patlak verecek yeni bir Kıbrıs kriziyle Türk-Yunan ilişkileri bir kez daha gerginleşecektir.

1967 Kıbrıs Krizi: Geçitkale ve Boğaziçi Çatışmaları ve Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasisi

Keşan ve Dedeoğaç görüşmelerinin bir sonuca varmaması, Kıbrıs'taki iki toplumun "şahinler"ini yeniden harekete geçirmiştir. İlk olarak, 1964'teki Londra Konferansı'ndan dönerken Kıbrıs'a girişi yasaklanan ve o tarihten bu yana Ankara'da ikamet eden Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denктаş³⁴, adaya gizlice dönme teşebbüsünde bulunmuş ve 31 Ekim 1967 günü Kıbrıs kıyılarında Rum polisi tarafından yakalanmıştır. Kısa sürede Ankara ve Atina arasında diplomatik bir krize dönüşen bu olay karşısında, Makarios bir ikilem içerisine girmiştir. Denктаş'ı yargılama sürecini başlattığı taktirde Kıbrıslı Türklerin göstereceği tepki karşısında endişe duyan Makarios, aksi durumda da Kıbrıslı Rumların tepkisinden çekiniyordu. Sorun, Türkiye'nin baskısı kadar, Denктаş'la aralarında eskiye dayanan bir arkadaşlık bulunan Glafcos Clerides'in de araya girmesiyle hukuksal yoldan değil, siyasal yoldan çözülmüştür. Denктаş, başsavcıya bir mektup yazarak, hakkında kovuşturma açılmadığı taktirde, bir daha adaya

³¹ Melek M. Fırat, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 220.

³² Keşan ve Dedeoğaç görüşmeleri için bkz. Zeki Kunalalp, *A Footnote to Turco-Greek History: The Keşan-Alexandroupolis Talks September 9-10, 1967*, ISIS, İstanbul, 1998; *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 36 (Eylül 1967), s. 40-45; Tülümen, *age.*, s. 117-120.

³³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 759.

³⁴ 26 Şubat 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler'in (BM) öncülüğünde Londra'da başlayan Kıbrıs'la ilgili görüşmelerde Kıbrıs'taki Türk cemaati adına BM Güvenlik Komisyonu'nda konuşma yapan Denктаş 18 Mart 1964 tarihinde Ankara'ya dönse de yaptığı konuşmadan ötürü adaya dönüşü Makarios tarafından yasaklanacak ve böylece Denктаş'ın Ankara'da yaklaşık dört yıl sürecek zorunlu ikamet yılları başlayacaktır. Daha geniş bilgi için bkz. Hande Erol, "Rauf Denктаş'ın Ankara'daki Zorunlu İkamet Yılları ve Faaliyetleri (1964-1968)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 8, Sayı XXIII (Eylül 2015), s. 389-408.

kanunsuz yollardan girmeyeceğini taahhüt ederek Türkiye'ye iadesini talep etmiş ve bu talebinin kabul edilmesi üzerine 13 Kasım 1967'de Kıbrıs'tan ayrılarak Türkiye gelmiştir. Denktaş, Yeşilköy'de havaalanında düzenlenen basın toplantısında gazetecilere “*hükümetin yardımı ve desteği sayesinde bırakıldık*” açıklamasında bulduktan sonra aynı gün Dışişleri Bakanlığı'na giderek Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e teşekkür etmiştir.³⁵ (Bkz. Görsel 1)

Bu olayın en önemi sonucu, Kıbrıs Türk toplumunun Türkiye'ye karşı tepkilerini ilk kez açıkça dile getirmesi olmuştur. Zira, 1963'ten beri ambargo ve abluka altında yaşayan ve her an Türkiye'nin bir müdahalesini uman Kıbrıs Türkleri, Ankara'nın pasif tutumu karşısında sabırsızlanmaya başlamışlardır.³⁶ Denktaş'ı, davalarının lideri olarak görenler bu olayı fırsat bilip Lefkoşa'da büyük bir miting düzenleyerek, Türkiye büyükelçiliğinin önünde aleyhte sloganlar atmışlardır.³⁷ Diğer taraftan, Keşan ve Dedağaç görüşmelerinde Türkiye'nin *enosıs* karşısındaki kararlı tutumunu gören Rum tarafı *enosıs* teşebbüsünden vazgeçmiş değildi. 15 Kasım 1967 günü, Albay Grivas'ın önderliğindeki *Rum Milli Muhafız Kuvvetleri*'nin, daha önceden planladıkları gibi³⁸, Kıbrıs Türklerinin toplu

³⁵ “Denktaş, Kıbrıs'a Nasıl Çıktığını Anlattı”, *Bozokurt Gazetesi*, 14 Kasım 1967.

³⁶ 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nden sonra, adadaki toplumlara arası ayrışma fiili olarak çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. O kadar ki, Kıbrıs Rumları'nın saldırılarından korunmak için, adanın değişik yerlerine göç eden ve buralarda Rumlara karşı savunma bölgeleri (enclave/kuşatılmış bölge) oluşturmaya çalışan Kıbrıs Türklerinin, ekonomik ambargo ve abluka altında yaşamlarının yılgınlık boyutuna varacak kadar zorlaşmıştır. Bkz. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1996, s. 114-115.

³⁷ Firat, agm., s. 736.

³⁸ Bu saldırıların önceden planlandığı iki kaynak tarafından doğrulanmaktadır: Bunlardan birincisi, BM Genel Sekreteri U Thant'ın 16 Kasım 1967 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş olduğu rapordur. Söz konusu raporda, U Thant, saldırıların önceden planlanmış olduğuna dikkat çekerek, “*Boğaziçi operasyonunun büyüklüğü ve hızı, [Rum] Milli Muhafızları'nın bu operasyonu Kıbrıs Türklerinin herhangi bir direniş ihtimaline karşı önceden planladıklarını göstermektedir*” diyerek bunu doğrulamıştır. Bkz. *Keesing's Contemporary Archives*, 1967-1968, s. 22435; “Thant'ın Boğaziçi ve Geçitkale Olayları ile İlgili Raporu, 17.11.1967”, *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 38 (Kasım 1967), s. 83-84. Bu saldırının önceden planlandığını gösteren ikinci kaynak ise, Glafcos Clerides'in anılarında dile getirdiklerine dayanmaktadır. Buna göre, Makarios'un başkanlığında Eylül 1967'de toplanan “Rum Savunma Konseyi”nde, Kıbrıslı Türklerin Geçitkale ve Boğaziçi köylerinin yollarını barikatlarla kapatması nedeniyle köylerdeki Rumların hükümetle bağlantısının kesilmiş olması durumu görüşülmüştür. Toplantıda, Kıbrıslı Türklerin bu köylerde bir *enclave* kurmasına müsaade edilmemesi, yolların tekrar açılması ve Rum polislerinin buralarda devriye görevini yapabilmesi için UNFICYP'ye (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus/BM Kıbrıs Barış Koruma Gücü) çağrıda bulunulması kabul edilirken, makul bir süre içinde konu çözülmediği takdirde Konsey'in konuyu tekrar ele alacağı kararlaştırılmıştır. UNFICYP ile yürütülen görüşmelerde bir sonuç elde edilemeyince, 30 Ekim 1967'de yeniden toplanan “Rum Savunma Konseyi”, bu köylerin yollarının açılabilmesi ve Kıbrıslı Türklerin yol üzerinde oluşturdukları mevzilerden sökülüp atılmaları için zırhlı araç ve toplar da dahil kuvvetli güç kullanılmasına karar verilmiştir. Toplantıda ayrıca, gelişmeler karşısında Türkiye'nin müdahalede bulunma ihtimali de tartışılarak, bu saldırının birkaç saat içinde bitirilmesi

olarak yaşadıkları Geçitkale ve Boğaziçi köylerine karşı ağır silahlarla saldırıya geçerek bu köyleri ele geçirmeye başlamalarıyla birlikte 1967 Kıbrıs Krizi patlak vermiştir. Geçitkale köyü Lefkoşa'yı Limasol'a bağlayan anayolun hemen kenarında son derece stratejik bir konuma sahipken, Boğaziçi köyü, anayolun üzerinde bulunmamakla birlikte, Rumların çoğunlukta olduğu bir bölgede ayrı bir Türk varlığını oluşturmaktaydı. Burası aynı zamanda da anayoldan içeriye giden tali yolun bir kısmı üzerinde kontrol imkânı da verdiğiinden Türkiye'den Kıbrıslı Türklere gelen yardım bu bölgeden geçmekteydi. Her iki köye karşı başlatılan bu saldırılar krizi tetikleyen olay olarak krizi başlatmış ve bu andan itibaren Türkiye kriz yönetim süreci içine girmiştir.³⁹

Saldırıları üzerine, 15 Kasım 1967 günü önce Bakanlar Kurulu olağanüstü toplanmıştır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil o günü şöyle anlatmaktadır:⁴⁰

“...Yunan Büyükelçisini Bakanlığa çağırarak derhal askerlerin ve General [Albay] Grivas'ın geri çekilmelerini istedim. Hiçbir şey bilmediğini, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ayrı bir devlet olduğunu, Yunanistan'ın önerisine uyup uymayacağını bilemediğini söyledi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ankara temsilcisi yoktu. Sayın Demirel, Bakanlar Kurulunu olağanüstü toplantıya çağırdı. Biraz sonra korktuğumuz başımıza geldi. Grivas'ın kuvvetleri köye girdiler. ...[Kıbrıs Cumhuriyeti] Anayasa[sı]nın dışına çıkmış ve müdahale hakkı doğmuştu. Ortada meşhut [görünen] suç vardı. ...[Kıbrıs Cumhuriyeti] Anayasa[sı]nın ihlali sonucu müdahale hakkımızın doğduğunda anlaştık. ...Bakanlar Kurulunun vardığı ortak sonuç buydu. ...Bu arada Washington'dan bir haber geldi. Telefon eden, Amerika [Birleşik Devletleri] Dışişleri Bakanlığı'nın yüksek bir mensubuydu. Başkanın bir temsilcisinin yola çıkmak üzere olduğunu, Türk hükümetinin bunu kabul etmesini, temsilcinin Sayın Cyrus Vance olacağını, o gelmeden müdahale kararının uygulanmamasını rica ediyordu.”

15-16 Kasım gecesi toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) ise durum değerlendirmesi yapılarak, saldırıların sona erdirilmesi için adaya askerî bir müdahalede bulunma seçeneği üzerinde tartışılmıştır. Süha Bölükbaşı o günü şöyle anlatmaktadır:⁴¹

öngörülmüştür. Rauf Denktaş'ın adaya gizlice girmesi nedeniyle ortaya çıkan diplomatik kriz üzerine bu kararını uygulamayı bir süre erteleyen “Rum Savunma Konseyi”, kararın uygulanması konusunda Yunanistan'ın da değerlendirmesini alarak *Rum Milli Müdafî Kuvvetlerini* harekete geçirmiştir. Bkz. Glafcos Clerides, *Cyprus: My Deposition*, Vol. 1-4, Alithia Press, Nicosia, 1989'dan aktaran Ercüment Yavuzalp, *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 75-77.

³⁹ Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 62.

⁴⁰ Tanju Cılızoğlu (der.), *Çağlayangil'in Anıları: Kader Bizî Una Değil, Üne İtti*, 3. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s. 352-357.

⁴¹ Süha Bölükbaşı, *Barışçı Çözüm Süzülük*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 179.

“Türk Hükûmeti'nin tepkisi başta şiddetli olmadı. Çatışmaların sabah 02:00'de başlamasına karşın, MGK aynı gece 09:30'a [21:30] kadar toplanmadı. Toplantıda Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları ve Genelkurmay Başkanı da mevcuttu. Toplantıdan önce, görüşlerini 1964'te çekinmeden söyleyen Hava Kuvvetleri Komutanı [Orgeneral] İrfan Tansel, gazetecilere, Türkiye'nin 1964'te müdahale konusunda gecikmesinin bedelini şimdi ödediğini söyledi. MGK toplantısı süresince, komutanlar müdahalede ısrar ettiler. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de müdahale yanlıydılar.”

Krizin bu en kritik anında Demirel Hükûmeti açısından “Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilen saldırıların sona erdirilmesi” hedefi ilk ve öncelikli (zorunluluk/aciliyet gerektiren) bir hedefdir. Saldırıları üzerine toplanan MGK'da, *Rum Milli Müdafî Kuvvetlerine* bağlı kuvvetler Geçitkale ve Boğaziçi köylerini 16 Kasım 1967 tarihinde sabah saat 06:00'a kadar boşaltmadıkları taktirde, Türk savaş uçaklarının 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde olduğu gibi, sınırlı bir hava hareketine başlanması yönünde karar alınmıştır. Bundan dolayı, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nden farklı olarak 1967 Kıbrıs Krizi'nin hemen başlangıcında hükûmet istemini çok daha sert bir üslupla dile getirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu kriz sırasındaki temel yöneliminin de, askerî güç kullanımına başvurmak ve sonuçta topyekûn bir savaşa yol açacak ölçüde sert bir tepki göstermek olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Bu noktada, uluslararası sistemde yaşanan *detanın* (yumuşama) uluslararası ortama kazandırmış olduğu göreceli esnekliğin de Demirel Hükûmeti'nin Kıbrıs siyasasını ilk Kıbrıs krizini göğüsleyen İnönü Hükûmeti'ne kıyasla daha “ılımlı” sayılabilecek bir tonda oluşturabilmesine imkân tanıdığı söylenebilir.⁴²

Askerî bir müdahalenin gerektirdiği yeterlilik ve hazırlıklar konusunda ciddi eksiklikler sürmesine rağmen, Başbakan Süleyman Demirel, hazırlıklara başlanması kararını vermiştir. Bu karara göre, *Rum Milli Müdafî Kuvvetlerine* bağlı kuvvetler Geçitkale ve Boğaziçi köylerini 16 Kasım 1967 tarihinde sabah saat 06:00'a kadar boşaltmadıkları taktirde, Türk savaş uçakları 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde olduğu gibi, sınırlı bir hava hareketine başlayacaktı. Bu karar, bir nota ile Makarios'a ve Yunanistan'a iletilmiştir. Demirel Hükûmeti'nin, Makarios'a ve Yunanistan'a verdiği notalarla, özellikle Yunanistan'ın krize yol açan gelişmelerdeki sorumluluğu hatırlatılarak Türkiye'nin istemi yerine getirilmediği taktirde çatışmanın kaçınılmaz olacağı bildirilmiştir. Ancak notalarda, istemin yerine getirilmesi konusunda kesin bir tarih belirtilmediği için taraflara yapılan bu bildirim “zımnî ulti-matom” olarak kabul edilebilir. Bu “zımnî ulti-matom” beklenen etkisini hemen göstermiş ve *Rum Milli Müdafî Kuvvetlerine* bağlı

⁴² Aksu, *age.*, 2008, s. 131.

kuvvetler 16 Kasım 1967 sabahı 05:30'dan itibaren bu köyleri boşaltmaya başlamıştır.⁴³ (Bkz. Görsel 2)

Diğer taraftan, Demirel Hükümeti “Garanti Antlaşması”nın 4. maddesinin⁴⁴ Türkiye’ye tanıdığı hakka dayanarak gerektiğinde devreye sokacağı fiili güç kullanımının iç hukuktaki yasal dayanağını oluşturabilmek için de 1961 Anayasası’nın 66. maddesi çerçevesinde 17 Kasım 1967 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden (TBMM) “silahlı kuvvetleri kullanmak” konusunda izin ve yetki alma yoluna gidecektir. Dolayısıyla, uluslararası hukuktan ve antlaşmalardan kaynaklanan bir hakkın kullanımı konusundaki yasallık, iç hukuk zemininde de oluşturulmuştur. Bu çerçevede Türkiye gerek kriz yönetimi stratejisini gerekse de kriz yönetimi tekniğini ahdî hukukunun getirdiği hak ve yükümlülükler çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Öyle ki, Başbakan Süleyman Demirel, Kıbrıs’a TSK unsurlarının gönderilebilmesi için TBMM’den hükümet adına yetki talep ederken, bu yetki talebinin meşruiyetini tıpkı 1963-1964 Kıbrıs Krizi’nde olduğu gibi “mer’i (yürürlükte olan) uluslararası andlaşmaların verdiği hakka” dayandırmıştır.⁴⁵ Aslında, 1961 Anayasası’nın 66. maddesinin düzenleniş biçimine bakıldığında, hükümetin TBMM’den izin ve yetki almasına gerek olmadığı da söylenebilir. Başbakan Demirel’in de, tıpkı bir önceki krizde İsmet İnönü’nün yaptığı gibi, TBMM’den “silahlı kuvvetlerin kullanılması” konusunda izin ve yetki almış olması, “savaş” gibi ulusal desteğin ve konsensüsün başarıya önemli derecede etki ettiği bir eyleme karar verme ve uygulama noktasındaki duyarlılığına dayanmaktadır. Bu çerçevede, 16-17 Kasım 1967 tarihinde toplanan TBMM, 18 saat 20 dakika süren “gizli oturum”da Kıbrıs’la ilgili son durumu görüşmüş ve bu görüşme sonunda 17 Kasım 1967 tarihli ve 148 sayılı TBMM kararıyla hükümete

⁴³ Aksu, *age.*, 2008, s. 125-126; Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1975, s. 143.

⁴⁴ “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları”nın içerisinde yer alan ve İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan “Garanti Antlaşması” adadaki anayasal düzenin bozulması halinde üç garantör devlete (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) anayasal düzeni yeniden tesis etmek noktasında müdahale hakkı tanıyordu. Söz konusu 4. maddenin metni şöyledir: “Madde 4 İşbu Antlaşma hükümlerinin ihlali halinde Yunanistan, İngiltere ve Türkiye bu hükümlere riayeti sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve tedbirlerin alınması maksadıyla aralarında istişarede bulunmayı vaad ederler. Garanti veren üç devletten her biri, müştereken veya istişare ederek hareket etmek mümkün olmadığı takdirde, işbu antlaşmanın tesis ettiği durumu münbassızan yeniden tesis etmek gayesi ile hareket etmek hakkını mahfuz tutar.” “Garanti Antlaşması”nın metni için bkz. Sarıca, Teziç, Eskiyyurt, *age.*, s. 385-386.

⁴⁵ Fuat Aksu, Yunus Çolak, “Türkiye’nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 88, 2019, s. 35.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yurt dışında kullanılması konusunda yetki vermiştir.⁴⁶ (Bkz. Görsel 3)

Bu kararla birlikte, Demirel Hükûmeti Kıbrıs'a askerî bir müdahalede bulunulması hususunda TSK'yı vazifelendirmiştir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, hükûmetin TSK'yı vazifelendirmesini şöyle anlatmaktadır:⁴⁷

“Genelkurmay Başkanı rahmetli Cemal Tural'dı. Yanına Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Kumandanlarını alarak, Başbakanlığa geldi. Hepimizi askerce selamladılar. Başbakan kendilerine hitap etti: ‘Kıbrıs'ta olup bitenleri biliyorsunuz. Müdahale kararı almak zorundayız. Türklerin topyekûn katliamını başka türlü önleme olanağı bulamıyoruz. Yapacağımız harekât şimdiye kadar olanlardan farklıdır. Denizden girip Kıbrıs'taki çekirdek kuvvetimizle buluşacağız. Amfibi harekâtı kolay değildir. Bu konudaki planlarımızı uygulayabilecek misiniz?’ diye sordu. Sayın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Başbakana hitaben şu açıklamayı yaptı: ‘Ordu, hükûmetin emrindedir. Hiçbir şeyden çekinmeden istediğiniz kararı alınız. Bize verilen görevi başarıyla yerine getireceğiz. Az zayıf vermeye çalışacağız. Planlarımız hazır’ dedi.”

Vazifelendirme sonrasında İskenderun'da büyük bir çıkarma birliği hazırlanırken, diğer taraftan karar, zımnen de olsa, Yunanistan'la bir savaş halini de öngördüğünden, ortaya çok ciddi bir durum çıkmış oluyordu.⁴⁸ Cüneyt Arcayürek, o günlerde Ankara'daki siyasî havayı şöyle anlatmaktadır:⁴⁹

“...Gelişen eğilimlerin iç yüzünün ne olduğundan dışarıda olan bizlerin hiç haberi yoktu. Bize yansıyan, hükûmetin bir kararlılık içinde olduğu, öne sürdüğü koşulların kabul edilip yerine getirilmemesi durumunda, adaya asker çıkaracağı idi. Doğrusu, Türk basını büyük bir sınav geçirdi. Sağı solu, bütün basın, hükûmetin yanında yer alan davranış içindeydi. Gazeteler her gün, Dışişlerinden ve

⁴⁶ TBMM'nin, Kıbrıs'la ilgili olarak daha önce almış olduğu 16 Mart 1964 tarihli ve 93 sayılı karardan sonra bu yönde alınan ikinci TBMM kararı olan 148 sayılı kararın alınması için TBMM Başkanlığı'na Başbakan Demirel tarafından sunulan tezkerenin metni şöyledir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına,

Kıbrıs'ta cereyan eden vahim hadiseler dolayısıyla hükûmetçe alınan ve mer'i andlaşmalardan doğan silahlı müdahale kararı yüksek meclise arz edilmiş, gerekli izahat verilmiş ve sayın grup sözcüleriyle sayın üyeler görüşlerini açıklamışlardır. Mer'i milletlerarası andlaşmaların verdiği hakeka istinaden Kıbrıs'a Türk silahlı kuvvetleri gönderilmesine dair evvelce TBMM'ce alınan 16.3.1964 tarih ve 93 sayılı karar muvacehesinde devletin, dolayısıyla, meclis ve hükûmetlerin temadiyeti [süreklilik] esasına binaen bu mevzuda yeniden bir karar ittibazına mahal olmamakla beraber, bu hakeka istimalinden doğacak muhtemel inkişaf ve ihtilalar karşısında, lüzum, hudut ve şumulü hükûmetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve anayasamızın 66'ncı maddesi gereğince için verilmesine karar ittibazını arz ve teklif ederim.” Bkz. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 38 (Kasım 1967), s. 23-24.

⁴⁷ Cılızoğlu, *age.*, s. 353-354.

⁴⁸ Armaoğlu, *age.*, s. 799.

⁴⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 119-120.

hükûmetten esen havaya göre, yayın politikalarını düzenliyorlar, dış evrene benzeri bir ses veriyordu. Başkentteki hava, tam bir savaş öncesi havaydı. Kent karartılmıştı. Otomobillerin farlarına mavi kâğıtlar yapıştırılmıştı, evlerin pencerelerinden ışık sızılmıyordu. Türkiye'yi yatıştırmak için acele Ankara'ya gelen NATO Genel Sekreteri, Büyük Ankara Otel'i'nde mum ışığında yemek yiyordu. Bütün devinimler, Türkiye'nin kararlılığını gösteriyordu. ...[Genelkurmay Başkanı Orgeneral] Cemal Tural'ın, Başbakana açıkladığı gibi, 'kılıç-kalkan' planı ile Trakya'dan Selanik'e doğru savaş açacaktık. Kıbrıs'a asker çıkaracaktık. Savaş kaçınılmazdı. ...Hazır değillerdi. Hem Kıbrıs'ta hem de Yunanistan'da bir Türk savaşı olasılığı halk arasında panik uyandırmıştı.”

Kıbrıs'a olası bir askerî müdahale konusunda krizin ilk günlerinde askerî ve siyasî çevrelerde genel hava bu yönde olmakla birlikte, Türkiye'nin, Kıbrıs'a başarılı bir müdahalesini mümkün kılacak gerekli askerî teçhizata (özellikle amfibi harekât seçeneği açısından) ve yeterli hazırlığa o tarihlerde hala sahip olmadığı bir gerçektir. Nitekim, TSK'nın Kıbrıs'a askerî bir müdahalede bulunması hususunda vazifelendirilmesinden sonra, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'dan harekâtın en erken bir hafta on gün sonra yapılabileceğini öğrenmesi üzerine aralarında geçen diyalog bu gerçekliği gözler önüne sermektedir:⁵⁰

“...Şaşırılmışım. Türkiye gibi büyük bir devletin, beş-altı yüz bin nüfuslu, kendini savunmak için uçakları ve ordusu bile bulunmayan Kıbrıs Rum Yönetimi gibi küçük bir ülkeyle savaşmasına karşı çıkanlar çok olacaktı. Başka devletlerden, özellikle Batı'dan⁵¹ tepki gelecekti. Garanti An[tl]aşmasındaki hakkımızı kullandığımızı, adada yaşayan soydaşlarımızın can güvenliğinin söz konusu olduğunu anlatmakta güçlük çekecektik. Dünyada yalnız değildik. Bu düşünceleri dile getirdim. ...Orgeneral cevap verdi: 'Bize ne zaman harekete geçeceğimiz değil, hazır olup olmadığımız, başarıya ulaşıp ulaşamayacağımız soruldu. Cevabımız ona göre idi. Söylediğiniz sakıncalar siyasîdir. Biz politikayla uğraşmayız. Verilecek görevi başarıyla yapacağımıza söz verdik. Türk ordusunun silah kaynağı ABD'dir. 'NATO, saldırı değil, savunma ittifakıdır' diye bize çıkartma gemisi vermiyorlar. 'Bunlar hücum silahıdır' diyorlar. ...Elimizde tek çıkartma gemisi yok. İstanbul'dan araba vapurları, altı düz mavnalar getireceğiz. Erleri onlara bindireceğiz. Bu araçların Mersin'e gelmesi, hava şartlarına göre bir hafta veya on güne bağlıdır. Karar verildiğine göre hemen harekete geçeceğiz. Ordu emrinde helikopter yok ki işe derhal başlayalım. Topu topu yedi helikopterimiz var. Onların da ikisi yedek parça yokluğundan yatıyor, işlemiyor.”

⁵⁰ Cılızoğlu, *age.*, s. 354-355.

⁵¹ Kriz sırasında Türkiye gerektiğinde adaya askerî müdahale gerçekleştirmeye hazırlarken, garantör devletlerden İngiltere bunu engellemeye çalışan bir politika izlemiştir. İngiltere'nin bu politikayı izlemesinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak esasen 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nden itibaren Kıbrıs sorununda artan ABD etkisi rolü yadsınamaz. İngiltere'nin krize yaklaşımını arşiv belgeleri üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. Yasin Coşkun, “The Cyprus Crisis of 1967 and The British-Turkish Policies”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2 (Kış 2018), s. 377-398.

Bütün bu açıklamalardan da görüldüğü üzere, tıpkı 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde olduğu gibi, 1967 Kıbrıs Krizi'nde de Türkiye adaya başarılı bir müdahaleyi mümkün kılacak askerî olanaklara ve hazırlıklara sahip olma açısından, krize hazırlıksız yakalanmıştır. Kriz sırasında Kıbrıs'a başarılı bir müdahale anlamında bir askerî güç kullanımının olabirliği masaya yatırıldığında, başarılı bir müdahaleyi gerçekleştirecek ölçüde askerî olanaklara ve hazırlıklara sahip olmadığı görülmüştür. Bu gerçekliğe rağmen, kriz sırasında, hükümet ve muhalefetin yanısıra kamuoyu ve basında da, izlenmekte olan politikanın gerektiğinde bir müdahaleyi de içerecek şekilde realize edildiği ve desteklendiği görülmektedir.⁵² Keza, askerî ve sivil irade, başarılı bir müdahaleyi olanaklı kılacak askerî imkânların ve hazırlıkların yetersizliğini gizleyebilmek için, sanki bir askerî müdahale yapılacakmış gibi kuvvet kaydırmaları, donanmanın hazırlanması, bazı gemilerin denize açılması, hatta bazı muhriplerin Kıbrıs açıklarında bayrak göstermeleri⁵³ gibi eylemlerle izlenmekte olan “zorlayıcı diplomasi”nin kararlılık ve inandırıcılık düzeyini arttırmaya gayret etmişlerdir.⁵⁴ Diğer taraftan Başbakan Demirel, kriz sırasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri İsmet İnönü'yle ve ordu komutanlarıyla yaptığı görüşmelerden edindiği değerlendirmeler neticesinde, bir müdahalenin barışçı bir çözümden daha fazla yarar getirip getirmeyeceği noktasında tercihinin diplomasiden yana kullanmayı en rasyonel tutum olarak benimsemiştir. Başbakan Demirel'in böyle davranmasında, krize özgü değişkenlerin niteliklerinin payı olmakla birlikte, önceki deneyimlerin ve kişisel tercihlerin payı büyüktür. Başbakan Demirel'in siyasal bir karar alıcı olarak “Kıbrıs Sorunu” ve kriz konusundaki yaklaşımını Süha Bölükbaşı şöyle anlatmaktadır:

“[Başbakan]Demirel'in ordu ve İnönü'yle yaptığı konsültasyonlar [görüş alışverişleri]ve kendi kişisel tercihleri, askerî harekâtın Türkiye'ye maliyetinin getireceği kazançla nispeten daha büyük olacağı fikrini benimsemesine sebep oldu. Bu yüzden Demirel, Kıbrıs'a çıkarma sonucu elde edilecek bir çözümün, görüşmelerle de elde edilebileceği fikrini vurgulayarak, müzakereler yoluyla çözüm arayışına çıktı.”⁵⁵

“Demirel'in, sorunu zamana yayma diye tanımlanabilecek tutumu, başbakanlığı süresince hiçbir zaman Kıbrıs bunalımına dair istediği çözümü açıkça

⁵² Şüphesiz, muhalefetin eleştirileri de olmuştur. Bu konuda bkz. “Dışişleri Bakanlığı Bütçesi ile İlgili Tenkit ve Telkinlere Dışişleri Bakanı'nın Cevabı”, *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 29 (Şubat 1967), s. 38-43.

⁵³ O sıralarda Kıbrıs'ta Lefkoşa Büyükelçiliği'nde Daimi Maslahatgüzar olarak görev yapmakta olan Ercüment Yavuzalp, BM özel temsilcisi Ossorio Tafall'ın Girne'deki yazlık evinde olduğu bir sırada, Tafall'ın kendisini evin balkonundaki ayaklı dürbünün yanına götürerek, “Uçaklara alıştırık, bakım daha neler var” dediğini ve dürbünden baktığında Türk muhriplerinin Girne sahillerine oldukça yakın mesafelerde seyir halinde olduklarını gördüğünü söylemektedir. Bkz. Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 97.

⁵⁴ Yavuzalp, *age.*, s. 75-77.

⁵⁵ Bölükbaşı, *age.*, 2001, s. 173-174.

belirtmediği göz önüne alınırsa, hiç de şaşırtıcı değildi. İnönü, ‘taksim’ fikrini savunmuş olmakla birlikte bölgesel federasyona da karşı değildi. Demirel ise belirgin bir çözüm peşinde koşma taraftarı değildi. Demirel, ‘bu gibi hallerde katı ve değişmez bir formül üzerinde direnip kalmak meseleyi barışçı yollarla çözmeği zorlaştırır, adeta imkânsız kılar. Benim için tek çözüm yolu budur diye ortaya çıkmak bir şartı dikte etmektir. Mukabil taraf için kabul veya reddin gayri yol kalmaz’, demektedir”⁵⁶

Toplumlararası gerginliğin devam ettiği bu safhada, Türk savaş uçakları bir hafta boyunca Kıbrıs üzerindeki uçuşlarını sürdürürken;⁵⁷ 17 Kasım 1967’de de Yunanistan’a bir nota verilmiştir. Notada, Yunanistan’ın Türk-Yunan ilişkilerinde gerginlik yaratan tutumu dile getirilerek, adada gerginliği azaltmak için Yunanistan’ın üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesine dikkat çekilmiş ve derhal alınması gereken tedbirler izah edilmiştir.⁵⁸ Bu çerçevede, Demirel Hükümeti’nin kriz sırasında uygulamaya koyduğu “zorlayıcı diploması”sinin temel hedefi şu noktalarda toplanmıştır:

- 1) Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilen saldırıların sona erdirilmesi ve zararlarının tazmin edilmesi,
- 2) Albay Grivas’ın bir daha dönmek üzere adadan çıkartılması,
- 3) *Rum Milli Muhafız Kuvvetlerinin* dağıtılması,
- 4) Antlaşmalara aykırı olarak adaya sokulmuş bulunan Yunan subaylarının ve askerî teçhizatın adadan çıkartılması,
- 5) Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini sağlamak için UNFICYP kuvvetlerinin sayısının artırılmasının sağlanması,
- 6) Bu çerçevede adadaki anayasal statüyü belirleyen “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları” çerçevesinde “1960 Lefkoşa Antlaşmaları”na riayet edilmesi.⁵⁹

⁵⁶ *Age*, s. 203.

⁵⁷ Günün ağarmasıyla başlayıp hava kararınca kadar dalga dalga devam eden bu uçuşların iki temel amacı vardı: Muhtemel bir müdahale öncesi gerekli bilgileri toplamak ve Kıbrıs Rum tarafının maneviyatını sarsmak. Ercüment Yavuzalp’e göre, bu ikinci amaca yönelik olarak yapılan uçuşlarda Türk savaş uçakları “alçak uçuş” yapıyor, ses duvarını aşıyor, Rum karakolları, askerî kışlalar ve hatta Makarios’un sarayının üzerinde dalaşlar yapıyorlardı. Bkz. Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 89.

⁵⁸ Notayla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama şöyledir: “Dışişleri Bakanım İhsan Sabri Çağlayangil bu gece saat 23:00’de Yunan Büyükelçisi [Miltiades] Delivanis’i nezdine davet ederek kendisine bir nota tevdi etmiştir. Bu notada Yunanistan’ın son zamanlarda sistematik bir şekilde Türk-Yunan münasebetlerinde gerginlik yaratan bir tutum içinde olduğu belirtilmekte ve Kıbrıs’taki son elim ve ciddi hadiselerde Yunanistan’ın mes’uliyeti tebarüz ettirilmiştir. Notada, Yunanistan’a, adada gerginliği azaltmak için dişen görevler üzerinde de durulmaktadır. Ayrıca, Bakanımız, Türk hükümetinin Kıbrıs’taki duruma ilgili olarak Yunanistan’dan derhal alınması icap eden, ne gibi tedbirler bekelediğini izah etmiştir.” Bkz. *Dışişleri Bakanlığın Belleteni*, Sayı: 38 (Kasım 1967), s. 24.

⁵⁹ *Firat*, agm., s. 737.

Yunan Hükûmeti, bu nota karşısında Türkiye'ye verdiği cevabi notasında, bu krize yol açan nedenleri incelemek üzere Türkiye'yle görüşmeye hazır olduğunu bildirmiş; ancak Türkiye, Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki tehdit kalkmadığı sürece Yunanistan'la masaya oturmanın mümkün olmadığını açıklamıştır.⁶⁰ Bu aşamayla birlikte Türkiye'nin uygulamakta olduğu “zorlayıcı diplomasi” stratejisi “zımnî ultiimat”dan “baskıyı aşamalı arttırma” stratejisine geçiş yapmıştır. ABD'nin arabuluculuk misyonunu üstlendiği bu safhada, uluslararası desteğin Türkiye'den yana olduğu görülmektedir. Gelişmeler bu yönde seyrederken, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, 22 Kasım 1967'de, özel temsilcisi ve eski savunma bakanı Cyrus Vance'yi Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti nezdinde girişimlerde bulunmak üzere görevlendirmiştir. Kriz sırasında, bu arabuluculuk çabalarını desteklemek üzere, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri U Thant'ın yardımcısı Jose Rolz Bennet ve özel temsilcisi Ossorio Tafall, NATO Genel Sekreteri Manlio Brosio da ayrı ayrı arabuluculuk girişimleri yürütmüşlerdir.⁶¹ Burada ilginç olan bir hususu belirtmekte fayda vardır. ABD'nin arabuluculuk girişimiyle başlatılan “Vance Misyonu”nun hayata geçmesi için, Türkiye'nin 17 Kasım 1967 tarihli notasında dile getirdiği istemleri konusunda yapılacak müzakerelerle ilgili çağrının BM Genel Sekreteri tarafından yapılmasını kararlaştırılmıştır. Böylelikle, Yunanistan'ın bir ülkenin (ABD ya da Türkiye) baskısı altında değil, BM Genel Sekreteri'nin çağrısına cevap olarak harekete geçmiş olduğu izlenimi uyandırılarak, Yunanistan'ın kendi kamuoyu önünde kabulü güç istemleri perdeleme olanağı sağlanacak, diğer bir deyişle Yunanistan'a bir açık kapı bırakılmış olacaktır. Bu yöntem sayesinde Türkiye'nin istemlerinin Yunanistan tarafından kabulünün sağlanması kolaylaşmış olacaktır.⁶²

Sonuçta, Vance'nin diplomatik girişimleriyle yürütülen görüşmeler sonucunda, Türkiye'nin, 17 Kasım 1967 tarihli notasında dile getirmiş olduğu istemlerin neredeyse tamamı, Türkiye'nin kararlı tutumu ve ABD'nin baskısıyla 30 Kasım 1967'de Yunanistan'a kabul ettirilebilmiştir. Buna göre:

- 1) Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı göstermek yükümlülüğü altında bulduklarını doğrulayacaklardır.
- 2) Türkiye ve Yunanistan “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları” dışında adada bulundukları kuvvetleri bir buçuk ay içinde aşamalı

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Aksu, *age.*, 2008, s. 149.

⁶² Bkz. Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 104-105.

olarak geri çekeceklerdir. Kuvvetleri ilk önce ve en kısa zamanda Yunanistan geri çekecektir.⁶³

3) Bu kuvvetlerin geri çekilmesi, takviye edilmiş ve yetkilendirilmiş UNFICYP'nin denetiminde gerçekleştirilecektir.

4) Bu işlemler gerçekleştirildikten sonra Türkiye almış olduğu savaş tedbirlerini kaldıracaktır.

5) Geçitkale ve Boğaziçi köylerinde yaşayan Kıbrıs Türklerinin uğramış olduğu zararlar tazmin edilecek ve ölenlerin ailelerine gerekli ödemeler yapılacaktır.

6) UNFICYP'nin denetiminde, tarafların da katıldığı bir komite adada bulunan kanun dışı silahlara el koyacaktır.

7) Albay Grivas adadan çıkarılacak ve herhangi bir nedenle bir daha adaya geri dönmeyecektir.⁶⁴

Yunanistan'ın bu noktaya gelmesinde bir dizi faktörün etkili olduğu söylenebilir: Birincisi, halk desteğinden yoksun olan Albaylar Cuntası'nın ABD dışında destek alabileceği bir Batı ülkesi bulunmadığından ve Washington karşısında direnebilecek gücü olmadığından, ABD'nin Türkiye lehine Yunanistan üzerinde yaptığı baskıdır. İkincisi, Türk kamuoyunda artan ABD karşıtlığının etkisidir (örneğin, üniversiteli bir grup genç, Vance'nin uçağının ineceği Esenboğa Havaalanı'nda pistte uzanarak bu inişe engel olmuşlar, bunun üzerine uçak Mürted askerî havaalanına inmek zorunda kalmıştı). Üçüncüsü, Albay Grivas'ın ve Yunan askerlerinin adadan çıkarılması konusunda Makarios'un da istekli olmasıdır. Dördüncüsü, SSCB'nin bu kriz sırasında Türkiye'ye karşı gösterdiği yumuşak tepkidir (SSCB'ye göre, Albaylar Cuntası'nın yönetiminde enosis gerçekleştiği taktirde Kıbrıs ABD destekli bu faşist cuntanın denetimine girecek ve dolayısıyla Kıbrıs gerçek anlamda bir NATO üssüne dönüşecekti). Sonuncu faktör ise, SSCB'nin Türkiye'yle kurduğu önemli ekonomik ilişkilerin etkisidir.⁶⁵

Vance Misyonunun başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte taraflar arasındaki gerginlik seviyesi azalmaya başlamış ve kriz yönetim süreci sona ermiştir. Fakat kriz sonrası evrede taraflar arasındaki gerginlik ve ilişki seviyesi kriz öncesi evredeki düzeye inmemiştir. Diğer taraftan, taraflar arasında varılan bu mutabakat

⁶³ Yunanistan, görüşmeler sırasında, "1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları" dışında adada bulundurduğu askerî kuvvetlerin geri çekilme takvimiyle ilgili süreyi mümkün olduğunca uzun tutmaya (3 ay) yönelik bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda bu süre 45 güne indirilmiştir. Bu görüşme süreciyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. "The Cyprus Crisis of 1967 and the Vance Mediation, September-December 1967", *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington, 1999, s. 636-699.

⁶⁴ Firat, agm., s. 737-738.

⁶⁵ Agm., s. 738.

konusunda bazı noktalara değinmekte fayda vardır. Bu mutabakat sonunda Türkiye, istemlerinin çoğunu elde etmiş olmakla birlikte, adadaki *Rum Milli Muhafız Kuvvetlerinin* dağıtılması konusundaki istemini kabul ettirmekte başarılı olamamıştır.⁶⁶ Bu durumun ortaya çıkmasında “Vance Misyonu” çerçevesinde yürütülen müzakereler sırasında, Makarios’un başkanlık sarayında ABD’li yetkililerin Yunan ve Rum temsilcileriyle yürüttükleri müzakereler sırasında Türkiye aleyhine yaşanmış olan bir olayın da payı vardır. Yavuzalp’in, Glafcos Clerides’in “Cyprus: My Deposition” adlı eserinden aktardığı şekliyle olay şöyle yaşanmıştır:⁶⁷

“Cyrus Vance, misyonunun ilk kısmı olan Yunan tümeninin Kıbrıs’ı terk etmesi işini hallettikten sonra, Türk Hükümetinin, Milli Muhafızların dağıtılması, silahlarının [BM] Barış Gücü’ne devredilmesi ve Kıbrıs polisinin [BM] Barış Gücü emrine verilmesi ile ilgili talebini Makarios’a kabul ettirmek üzere Lefkoşa’ya geldi. Cumhurbaşkanlığı sarayında sabahlara kadar süren toplantılar yapıldı. Toplantılara bizim taraftan Makarios’a ilaveten, ben, İçişleri Bakanı [Polikarpos] Yorgacis, Dışişleri Bakanı [Spiros] Kyprianou ve Çalışma Bakanı [Tassos] Papadopulos katılıyorduk Cyrus Vance’ye ABD Büyükelçisi [Taylor G.] Belcher refakat ediyordu. [Rum] Milli Muhafızların[ın] lağvedilmesini reddetmek ve Kıbrıs polisinin Birleşmiş Milletler emrine verilmesini kabul etmemekte hepimiz kararlıydık. Bu toplantılar sırasında Yunan Başbakanı Kollias bize defalarca telefon ederek Türk taleplerini kabul etmemizi istedi. Bir Türk-Yunan savaşının önlenmesi gerektiğini vurguladı ve belirttiği bu görüşlerin Kral tarafından da paylaşıldığını söyledi. Oysa Kral kendisi bizimle konuşmadı. Saatlerce süren son toplantı sırasında Cyrus Vance ve Belcher dinlenmek için ara istediler ve sarayın bahçesine gittiler. Aslında amaç yalnız konuşmaktı. Cumhurbaşkanının odasını

⁶⁶ Krizin kuvvet kullanmaya gerek kalmadan çözülebileceğinin anlaşılması üzerine ana muhalefet partisinin dışındaki muhalefet partilerinin çoğu hükümeti eleştirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yaşanan gelişmeleri şu şekilde anlatmaktadır: “...*muhaliif partilerin bazıları direniyor, bu kadar masraf edilmiş ve hazırlıklar tamamlanmışken harekete geçilmesini istiyorlardı. Bu durum karşısında Sayın Demirel, tüm muhalefet partilerinin katılacağı bir toplantının çağrısını yaptı. Parti liderlerinden Osman Bölükbaşı, Ekrem Alican ve Ahmet Oğuz da bu toplantıya partilerini temsilen katıldılar. Ana muhalefet partisini de rahmetli İnönü temsil ediyordu. Başbakan durumu ve gelişmeleri anlattı. En küçüğünden başlayarak muhalif partilerden fikir sordu. İnönü’ye gelene kadar diğer partilerin liderlerinin tümü, verilen karar uygulanmalı fikrinde birleştiler. ...İnönü bu olaya şöyle yaklaşıyordu: ‘Ben askerim. Amfibi harekâtının, girişen için ne kadar zor olduğunu bilirim. Zayıtımız fazla olacaktır. Devlet istediğini elde etmiştir. Kararda ısrara lüzum yoktur.’ ...Sayın İnönü, gündemde konu devlet olunca partici değildi. CHP’yi de arkasına alınca, hükümet başkanı müdabaleden vazgeçti. [Albay] Grivas, adadan çıktı. Yunan askerleri Kıbrıs’tan geri çekildiler. Kıbrıs’ta toplumlararası görüşmeler başladı.” Bkz. Cılızoğlu, *age.*, s. 360. Ayrıca İnönü, barışçı çözüm çabaları devam ederken CHP parti meclisinde yaptığı konuşmada Demirel Hükümeti’nin barışçı çözüm çabalarını olumlu gördüğünü ifade ederek uzun yıllara dayanan askerî ve siyasi birikiminin bir nişanesi olarak şu veciz sözleri sarf etmiştir: “*Politik yenilginin tasbihi kolaydır. Olsa olsa kabineler devrilir yenileri kurulur. Askerî yenilgiler ulusların tarihlerinde büyük iz bırakırlar, bu yüzden iyice besaplanmadan harekete geçmek macera olur*”. Bkz. Sarıca, Teziç, Eskiuyurt, *age.*, s. 151.*

⁶⁷ Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 108.

terk etmeden evvel Cyrus Vance bir belge okuyordu. Çıkarken bunu ters çevirip masanın üzerine bıraktı. Bu, Başkan [Lyndon B.] Johnson'a gönderilmek üzere hazırlanan bir telgraftı. İçinde, eğer Makarios Türk taleplerini reddetse bile, Yunanlılar Kıbrıs'taki Yunan tümenini geri çekmeyi kabul etmesiyle Türk askerî müdahalesi riskinin ortadan kalkmış olduğu belirtiliyordu. Bu telgraf, Türk taleplerinin reddi hususundaki kararımızın isabetini teyid ediyordu. Cyrus Vance, Kıbrıs'ı ne [Rum] Milli Muhafızların[ın] lağvedilmesi, ne de Kıbrıs polisinin Birleşmiş Milletler emrine verilmesi hususundaki mutabakatımızı almadan terk etti. Kollias'ın, milli menfaatlerin bir Türk-Yunan savaşının önlenmesi gerekçesiyle Türk taleplerini kabul etmemiz hususundaki ısrarlı çağrılarına rağmen bütün Türk taleplerini reddettik. Bir Türk-Yunan savaşı da çıkmadı. Ülkeyi savunmasız bırakıp, Türklere istedikleri zaman Kıbrıs'a yürümelere olanağın da vermedik."

Ercüment Yavuzalp'e göre, Cyrus Vance'nin, Belcher'le yalnız konuşmak için bahçeye çıkarken, masa üzerinde ters çevirerek bıraktığı bu kâğıdın kasten unutulmadığı varsayılsa bile, o tehlikeli dönemde Makarios'un sergilediği inatçı tutumu sürdürülebilmesinde, bu dalgınlığın payı büyüktür.⁶⁸ Ancak yine de Yavuzalp'e göre, "Vance Misyonu" sonunda varılan sonuç, o zamanki mevcut koşullar göz önünde tutulduğunda Türk tarafı için tatmin edicidir. Bir sonuç muhasebesi yapıldığında, elde edilenler ağırlıklı olarak Türkiye'nin lehine olmuştur. Bu kadar lehte sonuçtan sonra, sırf bir noktada daha isteğini elde etmek için Türkiye'nin bulunacağı bir askerî müdahale, bunun gerektireceği fedakârlık ve kayıplar açısından dengeli olmayacağı gibi, uluslararası kamuoyunda da Türkiye aleyhine bir hava yaratacaktı. Yavuzalp'e göre, o dönemde adada *Rum Milli Muhafız Kuvvetlerine* ilaveten, daha güçlü silahlarla donanmış bir Yunan kolordusu bulunuyordu. 1974'te Türkiye Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunduğunda, bu kolordu geri çekilmiş olmasına rağmen, denizaşırı bir müdahalenin pek kolay bir iş olmadığı görülmüştür. Nitekim bu kolordunun geri çekilmesi sırasında, Yunanlıların adaya gizlice 50'ye yakın M-48 tankı soktukları ve bunları muhtemel bir Türk müdahalesine karşı, hiç dışarı çıkarmadan, toprak altındaki sığınaklarda sakladıkları ortaya çıkmıştır. Yavuzalp'e göre:⁶⁹

"Hem geri çekilen kolordu, hem de bu tanklar, o zaman yapılacak bir müdahalede, herhalde beklediğimizin de üstünde kayıp vermemize neden olabilecekti. ...Belki eleştirilebilecek bir husus, mutabakatta, geri çekilecek Yunan kuvvetlerine, Rum Milli Muhafız Ordusu'nda görev yapan Yunanlı subay, astsubay ve uzman erlerin de dahil olduğunun yeterli açıklıkla belirtilmemiş olmasıdır. Nitekim bu yüzden, Milli Muhafızlarda, takım ve daha üst düzeyde görev yapan subaylar ile radar, tank ve hücumbotlarındaki Yunanlı astsubay ve uzman erleri adada kalmışlardır. Bunların sayısı iki bin civarındaydı. Ankara'daki

⁶⁸ Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 109.

⁶⁹ Yavuzalp, *age.*, 1993, s. 109-110.

temaslar ve varılan mutabakat hakkında zamanında bilgi alamamış olmamız, bu hususta gerekli öneriyi yapmamıza imkân vermedi. Genel bir sonuç muhasebesi yapılacak olursa, Geçitkale ve Boğaziçi krizinde en fazla kaybeden tarafın Yunanistan olduğunu söylemek mümkündür. [20 Aralık-1 Ocak] 1963 Noel olaylarından bu yana adada oluşturdukları askerî yapı çökertilmiştir. ...Nihayet böyle önemli bir askerî mevcudiyetin son bulmuş olması, Yunanistan'ın Makarios üzerindeki kontrol imkânlarını daha da sınırlı hale sokmuştur.”

Sonuç olarak, “Vance Misyonu” sonucunda Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Kasım 1967’de varılan mutabakatla birlikte, iki ülke arasındaki gerilim düşmeye başlamış ve 1967 Kıbrıs Krizi sona ermiştir. 2 Aralık 1967’de, Yunanistan Dışişleri Bakanı Pipinelis, yaptığı açıklamada, Yunanistan’ın “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları” dışında Kıbrıs’a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini, buna karşılık Türkiye’nin de savaş hazırlıklarını durduracağını açıklamıştır.⁷⁰ 8 Aralık 1967’de, Başbakan Süleyman Demirel ise, bu konuyla ilgili olarak basına şu demeci vermiştir:⁷¹

“...Evvvela bu mutabakatın birinci kısmını teşkil eden hususların yerine getirilmesi lazımdır. Yani, Yunanistan, adadaki kuvvetlerini, personel, teçhizat ve eslihası [silahları] ile birlikte adadan süratle çekecek, Türkiye de buhranın izalesi için gerekli tedbirlere tevessül eyleyecektir. Buna ilaveten iki hükûmet, adadaki cemaatlerin sulh ve sükûn içinde yaşamasında prensip itibariyle mutabaktırlar. Bunun nasıl gerçekleştirilebileceği tabiidir ki ilave çalışmaları gerektirmektedir.”

Krizin bu şekilde çözümlenmesi sonrasında, Kıbrıs Türkleri, 29 Aralık 1967’de, adada 1963-1964 Kıbrıs Krizi’nden bu yana sürdürmek zorunda kaldıkları *de facto* ayrı yaşama durumlarını, hukuksal bir temele oturtarak “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi”ni (KGTY) kurmuşlar ve bu yönetimin tabi olacağı on dokuz maddeden oluşan esasları açıklamışlardır. Kıbrıs Türk toplumunun yasama, yürütme ve yargı işlerini düzenleyen bu maddelerle adada bir “federe devlet” kurulmuş olmakla birlikte; açıklanan maddeler dizisininin 19’uncusunda, bu maddelerin ve KGTY’nin “16 Ağustos 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar” yürürlükte kalacağı hükme bağlanarak, söz konusu durumun geçici olduğu vurgulanmak istenmiştir.⁷² Bu yeni durumla birlikte, KGTY’nin Başkanı Dr. Fazıl Küçük olurken, yardımcısı da 13 Nisan 1968’de resmi yollardan tekrar adaya dönerek görevine başlayan Rauf Denktaş olmuştur. Bu gelişmelerden sonra, Ankara’nın adaya (çözüm alıcı nitelikte) bir askerî müdahalede bulunmayacağını anlayan Kıbrıslı Türkler, kendi girişimleriyle başlatacakları toplumlararası görüşmelerle zaman kazanarak, Rum yönetimine ayrı bir varlık olduklarını kabul ettirmeye çalışma kararı almışlardır. Bu

⁷⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 39 (Aralık 1967), s. 10-11.

⁷¹ *Age*, s. 48. Nitekim, “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları” dışında adada bulunan Yunan askerlerinin çekilme işlemi 16 Ocak 1968’de tamamlanmıştır.

⁷² Bu on dokuz maddenin metni için bkz. *age*, s. 78-79.

tutumuna Rum yönetimi de olumlu yanıt vermiştir. Zira, Atina'yla ilişkileri bozulan Makarios, toplumlararası sorunları ada içinde çözebilirse, uluslararası kamuoyunda güç kazanmış olacaktı. Resmen 24 Haziran 1968'de başlayan toplumlararası görüşmeler Eylül 1971'e kadar dört aşamada (sorunun çözümüne ilişkin yasama, yürütme, güvenlik ve idari konuların her biri bir aşamada ele alınarak) devam etmiştir. Ancak, tam anlaşmaya varıldı denilen dönemlerde bile görüşmelerden somut bir sonuç çıkmamış ve iki taraf için de amaç zaman kazanmaya dönüşmüştür.⁷³ Ne var ki, takvimler 20 Temmuz 1974'ü gösterdiğinde, adanın kaderinde trajik bir kırılmayı temsil edecek olan Kıbrıs Barış Harekâtı başlamış olacaktır.

Sonuç

1967 Kıbrıs Krizi, esas itibarıyla, 1963-1964 Kıbrıs Krizi sonunda taraflar arasında başlamış olan “sessiz ateşkes”le birlikte, adada toplumlar arasında görece azalmış bulunan gerilim ve şiddetin Kasım 1967'de yeniden alevlenmesiyle ortaya çıkan bir krizdir. Bir önceki Kıbrıs krizine göre daha kısa bir zaman dilimine yayılan 1967 Kıbrıs Krizi (15 Kasım 1967-16 Ocak 1968), adadaki anayasal düzenin ve fiili durumun Kıbrıs Türkleri aleyhine giderek bozulduğu bir dönemin sonunda yaşanmıştır. Zira, 1964-1967 dönemi, bir yandan, toplumlararası uçurumun giderek arttığı; diğer yandan, Kıbrıs Türkleri'nin Rum baskıları, ekonomik ambargo ve ablukalar altında gündelik yaşamlarını idame ettirmeye çalıştığı, *enclave* bölgelerde güvenlik endişeleriyle yüz yüze kaldığı bir dönemdir. Krizin ortaya çıkışında adada bu dönemdeki fiili düzenin gelmiş olduğu bu aşamanın rolü olmakla birlikte, Nisan 1967'de Yunanistan'da darbeyle iktidara gelen *Albaylar Cuntası*'nın *enosis* yanlısı politikasının Makarios'un önderliğindeki *enosis* yanlılarının bu yöndeki faaliyetlerine eklenmiş olmasının rolü büyüktür. Bu bağlamda, *Albaylar Cuntası*, *enosis*i gerçekleştirmek için ilk adımı Kıbrıs sorununu Türkiye'yle görüşmelerde bulunmak suretiyle atmış, ancak Türkiye'nin *enosis* karşıtı kararlı tutumundan dolayı bir netice elde edememiştir. Bu sonuç, *enosis* yanlısı Rumları *enosis* teşebbüsünden vazgeçirmediği gibi, bunu sağlamak için daha önce uygulamaya çalıştıkları *Akeritas Planı*'nı kaldığı yerden devam ettirmek konusunda da isteklendirmiştir. Bu çerçevede 15 Kasım 1967 günü, Grivas'ın önderliğindeki Rum Milli Muhafız Kuvvetleri'nin daha önceden planladıkları şekilde, Kıbrıs Türklerinin toplu olarak yaşadıkları Geçitkale ve Boğaziçi köylerine karşı saldırıya geçerek bu köyleri ele geçirmeye başlamalarıyla birlikte 1967 Kıbrıs Krizi patlak vermiştir.

Bu saldırılar üzerine, Türkiye'de, adadaki saldırıları durdurmak için bir yandan nasıl bir politika izlemesi gerektiği üzerinde tartışmalar başlarken, diğer yandan Kıbrıs'a müdahale seçeneği de yeniden gündeme gelmiştir. Keza, bir önceki

⁷³ Firat, agm., s. 738.

krizde olduğu gibi, başarılı bir askerî müdahalenin olabirliği ve diğer siyasî ve askerî opsiyonlar konusunda, siyasî ve askerî kanatta görüş ayrılıkları da bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Başbakan Demirel'in liderliğindeki hükûmetin, krizi çözmeye yönelik olarak oluşturmaya başladığı stratejisini, bir önceki krizden elde edilen deneyimlerin ışığında rasyonel bir zemine dayandırmaya çalıştığı görülmektedir.

Türkiye'nin krizi sırasında kullandığı kriz yönetim stratejisinin krizin kendine özgü şartlarına uygun olduğu ve bunun da kriz yönetim sürecinin başarısını arttırdığı söylenebilir. Krizin Türkiye lehine başarıyla sonlandırılması noktasında, Demirel Hükûmeti'nin kriz sırasında oluşturduğu “zorlayıcı diplomasi” stratejisi temelinde başarılı bir şekilde uyguladığı “zımnî ultimatoma” ve “baskıyı aşamalı arttırma” stratejilerinin yanında, kriz yönetim tekniği olarak da kuvvet kullanma tehdidi ve şiddet içermeyen askerî baskıdan yararlanmıştır. Bu çerçevede 1967 Kıbrıs Krizi'nde Türkiye, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde başvurmak zorunda kaldığı sınırlı şiddet içeren askerî baskının (Erenköy'deki *Rum Milli Müdafiz Kuvvetleri*ni kuşatmasının kaldırılması için Rum mevzilerinin bombalanması) aksine, doğrudan şiddet kullanımına başvurmamıştır. 1967 Kıbrıs Krizi'nin önceki krize göre çok daha kısa süreli olması, diğer bir deyişle Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'ın Türkiye'nin istemlerini çok daha kısa sürede kabul etmesi, Türkiye'nin kriz yönetimi sürecinde şiddetin seviyesini arttırmamasında önemli bir faktör olmuştur. Ancak yine de Türkiye, gerek uyguladığı “zorlayıcı diplomasi” stratejisinin bir gereği olarak, gerekse ahdi hukukundan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerinin meşrulaştırıcılığı temelinde, gerektiğinde şiddet kullanma ihtimalini de yedeğinde tutmaya ve askerî hazırlıklarını yapmaya devam etmiştir.

Türkiye kriz sırasında, kriz yönetim tekniği olarak arabuluculuk ve üçüncü aktör desteğinden de etkin bir biçimde yararlanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin arabuluculuk misyonunu üstlenmesinin ve uluslararası desteğinin (BM, NATO) Türkiye'den yana olmasının da payı büyüktür. ABD, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'ndeki deneyiminde etkisiyle, Türkiye'ye daha yumuşak bir tavır takınırken; SSCB de, Yunanistan'da ABD desteğinde bir cuntanın varlığından dolayı, Türkiye'nin karşısında yer almayan bir tutum izlemeye çalışmıştır. Bütün bu çerçeve dahilinde başta ABD olmak üzere, BM ve NATO da arabuluculuk girişimlerinde bulunarak krizin sonlandırılmasına çalışmışlardır. Bu çerçevede Türkiye bir yandan ABD'nin öncülüğündeki arabuluculuk girişimlerinden sonuç elde etmeye çalışırken, diğer yandan da mecbur kaldığı taktirde fiili güç kullanımının gerektireceği askerî hazırlıkları olanakları ölçüsünde yapmaya girişmiştir.

Tablo 1. 1967 Kıbrıs Krizi'nin Özet Analizi

Taraflar	Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan
Karar alıcılar	Süleyman Demirel (Başbakan-Türkiye) Başpiskopos Makarios (Cumhurbaşkanı-Kıbrıs Cumhuriyeti) Konstantinos Kollias (Başbakan)/Albaylar Cuntası (Yunanistan)
Üçüncü aktörler	ABD (Arabulucu ve Türkiye lehine baskı yapıcı) NATO (Arabulucu) BM (Arabulucu)
Krizi başlatan aktör	Kıbrıs Cumhuriyeti
Tetikleyici eylemin türü	Askerî şiddet eylemi
Krizin türü	Askerî-Güvenlik krizi, Siyasî kriz, Hukuki kriz (Krizi neden olan olayın niteliğine/etkisine göre)
Krizin başlangıç ve bitiş tarihleri	15 Kasım 1967-1 Aralık 1967
Kriz yönetimi stratejileri	<ul style="list-style-type: none"> Zorlayıcı diplomasi stratejisi (Zımni ultimatom, Baskıyı aşamalı arttırma) (Türkiye) Kontrollü baskı stratejisi (Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan)
Kriz yönetimi teknikleri	Kuvvet kullanma tehdidi, şiddet içermeyen baskı, arabuluculuk, üçüncü aktör desteği, müzakere
Şiddet unsurlarının kullanımı/yoğunluğu	<ul style="list-style-type: none"> Şiddet içermeyen diğer baskılar (Siyasî ve diplomatik baskılar) Şiddet içermeyen askerî baskı (Ada üzerinde ihtar uçuşları, askerî gemilerin Akdeniz'e açılması)

Kriz sonucunun niteliği/şekli	Sözlü, eylemsel ve metinsel uzlaşısı (Türkiye'nin istemlerinin kabulü)
Kriz sonrası uyumsuzluğun statüsü	Kriz öncesi statükoya dönüş (Status quo ante)

Türkiye'nin sahip olduğu güç kapasitesine uygun olarak istemleri yerine getirilmediği takdirde uygulayacağı yaptırımları belirlemesi, karşı taraf üzerindeki caydırıcılığını arttırmıştır. Bu çerçevede, Türkiye krizin başlangıcından itibaren çeşitli zorluklara rağmen askerî bir müdahale yapabilmek için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Her ne kadar 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde olduğu gibi bu krizde de Türkiye'nin askerî yeteneklerinin gerektiğinde adaya başarılı bir çıkarma ve indirme yapabilecek düzeyde olmaması bir dezavantaj yaratmışsa da⁷⁴, Türkiye'nin bölgesinde önemli bir güç olması ve sahip olduğu askerî kapasite, “zorlayıcı diplomasi” stratejisini uygularken inandırıcılığını ve kararlılığını pekiştiren bir etki yapmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Yunanistan üzerinde yarattığı kararlılık ve inandırıcılıkla birlikte, bütün bu girişimler vasıtasıyla Yunanistan üzerinde oluşturulan baskılar neticesinde varılan mutabakatla Türkiye'nin istemlerinin büyük çoğunluğu sağlanarak kriz sonlandırılmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin krizin çözümüne ilişkin istemlerini aşırı tutmayarak, bu sayede rakibin bu istemleri yerine getirme isteğini azaltmamaya da dikkat gösterdiği görülmektedir.

Son olarak, krizin çözüme ulaştırılması noktasında Vance Misyonu çerçevesinde yürütülen müzakereler sırasında Türkiye aleyhine yaşanmış olan ve Türkiye'nin istemlerinin çoğunu elde etmiş olmakla birlikte, adadaki *Rum Milli Muhafız Kuvvetleri*ni dağıtılması konusundaki istemini kabul ettirmekte başarısız olmasında payı bulunan olayın (Cyrus Vance'nin krizin sonlanmasıyla ilgili olarak Türkiye'nin taleplerinin değerlendirmesinin yer aldığı ve ABD Başkanı Johnson'a gönderilmek üzere müzakere masasının üzerinde ters çevirerek bıraktığı telgraf kâğıdı) tarihin akışına ne derece etki ettiği sorusu gerçekten önemlidir. Zira, 15

⁷⁴ 1963-1964 Kıbrıs Krizi'yle karşılaştırıldığında 1967 Kıbrıs Krizi askerî güç ve yetenekleri konusunda Türkiye'nin çok daha ciddi dersler çıkartmasını sağlayan bir kriz olmuştur. Nitekim, kriz sonrasında Başbakan Süleyman Demirel, ileride yapılmak zorunda olunabilecek muhtemel bir Kıbrıs müdahalesine ilişkin gerekli askerî teçhizat, eğitim ve hazırlıkların sağlanması konusunda gerekli girişimleri başlatmakta tereddüt etmemiştir. Konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada Demirel, “...bu devletin çıkartma gemisi olmalıdır. Elde bulunsun. Derhal işe başlayalım. Yüz tane çıkartma gemisini kendi tersanelerimizde, yarından itibaren tezgâba koyalım. Peyderpey yapılınsın. Gerekli tahsisatı ben bulacağım. ...Fransa'dan mı olur, İtalya'dan mı olur, hangi devlette bulursanız helikopter satın alınsın. ...Ordu ne kadar çabuk teçhiz edilirse, caydırıcılığımız o ölçüde arttırılacaktır” sözlerini sarf etmiştir. Bkz. Cılızoğlu, *age.*, s. 356.

Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta Makarios'a karşı girişilen darbenin de EOKA-B'li⁷⁵ Yunan subaylarının önderliğindeki *Rum Milli Muhafız Kuvvetleri* tarafından gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, akla ister istemez şu sorular gelmektedir: “Acaba, *Rum Milli Muhafız Kuvvetleri* 1967'de dağıtılmış olsaydı, Kıbrıs'ta 1974'te Türkiye'nin müdahalesini gerekli kılacak bir “Sampson Darbesi” yaşanır mıydı?” Veya “*Rum Milli Muhafız Kuvvetleri* içerisindeki Yunanlı subaylar ve askerler tamamen enterne edilebilseydi olaylar bu noktaya varır mıydı?” Ya da “masa üzerinde unutulmuş veya kasten bırakılan bir kağıt parçası adanın kaderine ne ölçüde etki etti?” Şüphesiz bilimsel tarihçiliğin alanı dışında kalan bu tür kurgusal soruların bir cevabı yoktur. Sina Akşin'in ifadesiyle bu tür sorular karşısında “*Olan olmuştur, başka türlü olamazdı. demekten başka çare yoktur.*”⁷⁶

Kaynaklar

Sürelî Yayınlar

(1967) *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1967.

(1967) *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı: 28 (Ocak).

(1967) -----, Sayı: 31 (Nisan).

(1967) -----, Sayı: 36 (Eylül).

(1967) -----, Sayı: 38 (Kasım).

(1967) -----, Sayı: 39 (Aralık).

Keesing's Contemporary Archives, 1967-1968.

(1967) *Milliyet Gazetesi*, 18 Kasım.

(1967) Denктаş, Kıbrıs'a Nasıl Çıktığını Anlattı, *Bozğurt Gazetesi*, 14 Kasım.

⁷⁵ *Albaylar Cuntası*, 1971 yılının Eylül ayında, Albay Grivas'ı tekrar Kıbrıs'a göndererek *enosis* mücadelesini daha fazla körüklemek için EOKA-B adı verilen yeni bir silahlı örgüt kurducağı. EOKA-B'nin militan ihtiyacı, Yunan subaylarının yönettiği *Rum Milli Muhafız Kuvvetleri*nden karşılanırken; 1972 yılında *Albaylar Cuntası*, *enosis* taraftarı olmayan ve *Albaylar Cuntası*nın politikasını desteklemeyen kişilerin kabineden azledilmesini isteyen bir notu Makarios'a göndermiştir. Makarios, işlerine müdahale etmek anlamına gelen bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. EOKA-B tarafından 1973 yılı Aralık ayında bir Kıbrıslı Rum çoban öldürüldüğünde, Makarios ilk defa Albay Grivas'ı “adi bir cani ve kana susanmış” bir kişi olarak halka ilan etmiştir. Olay sonrasında, Albay Grivas, saklandığı yerde 24 Ocak 1974'te ani bir şekilde kalpten ölüncce, Makarios bundan cesaret alarak 25 Nisan 1974'te EOKA-B örgütünü yasadışı ilan etmiştir. Makarios, 4 Mayıs 1974'te de, gayri yasal bir şekilde silaha sahip olanların bunları teslim etmelerini, aksi takdirde haklarında yasal işlem yapılacağını ilan etmiş ve şüpheli görülen 200 kadar EOKA-B üyesini tutuklatmıştır. Bkz. Pierre Oberling, *Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü*, Çev. Mehmet Erdoğan, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 119-120.

⁷⁶ Sina Akşin, “Önsöz”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, C. 4, 5. bs., Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1997, s. 15.

- (1967) Dışişleri Bakanlığı Bütçesi ile İlgili Tenkit ve Telkinlere Dışişleri Bakanı'nın Cevabı, *Dışişleri Bakanlığın Belleteni*, Sayı: 29 (Şubat 1967), s. 38-43.
- General Assembly Thirty-third session Item 28 of the Preliminary List Question of Cyprus, A/33/115 S12722, 30 May 1978, <https://undocs.org/en/A/33/115%20>, (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2018).
- Thant'ın Boğaziçi ve Geçitkale Olayları ile İlgili Raporu, 17.11.1967, *Dışişleri Bakanlığın Belleteni*, Sayı: 38 (Kasım 1967), s. 83-84.
- The 'Akritas Plan' and The 'Ikones' Disclosures of 1980, <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa>, (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2018).
- The Cyprus Crisis of 1967 and the Vance Mediation, September-December 1967, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington, 1999, s. 636-699.

Kitaplar ve Makaleler

- AKSU Fuat (2008) *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- (2017) *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, Kriz İncelemeleri Serisi-1, İstanbul.
- AKSU Fuat, ÇOLAK Yunus (2019) Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 88, s. 19-54
- AKŞİN Sina (1997) Önsöz, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, C. 4, 5. bs., Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ARCA YÜREK Cüneyt (1985) *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARMAOĞLU Fahri (t. y.) *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, C. I-II, 11. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul.
- BODUR Harun (2013) *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- BÖLÜKBAŞI Süha (1988) *The Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*, University Press of America, Lanham, Maryland.
- (2001) *Barışın Çözumsuzlüğü*, İmge Yayınları, Ankara.
- BRECHER Michael (1993) *Crises in World Politics*, Pergamon Press, Oxford.
- CILIZOĞLU Tanju (der.) (2007) *Çağlayangil'in Anıları: Kader Bizî Una Değil, Üne İtti*, 3. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- CLERIDES Glafcos (1989) *Cyprus: My Deposition*, Vol. 1-4, Alithia Press, Nicosia.

- COŞKUN Yasin (2018) The Cyprus Crisis of 1967 and The British-Turkish Policies, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2 (Kış), s. 377-398.
- CRAIG Gordon A., GEORGE Alexander L. (1997) *Güç ve Devlet Yönetimi: Günümüzün Diplomatik Sorunları*, İhsan D. Dağı, Emir Yüksel (çev.), Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- GEORGE Alexander L. (1997) *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 3rd ed., United States Institute of Peace, Washington.
- DAĞI Zeynep (2007) Diploması: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, Zeynep Dağı (der.), Alfa Yayınları, İstanbul, s. 287-353.
- DENKTAŞ Rauf R. (2004) *Kıbrıs Girit Olmasın*, 3. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EROL Hande (2015) Rauf Denktaş'ın Ankara'daki Zorunlu İkamet Yılları ve Faaliyetleri (1964-1968), *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 8, Sayı XXIII (Eylül), s. 389-408.
- EVANS Graham, NEWNHAM Jeffrey (2007) *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, H. Ahsen Utku (çev.), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- FIRAT Melek M. (1997) *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- (2006) Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I (1919-1980), 12. bs., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 716-767.
- GEORGE Alexander L. (1991) A Provisional Theory of Crisis Management, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Alexander L. George (ed.), Westview Press, Boulder, 1991, s. 22-27.
- (1991) Strategies for Crisis Management, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Alexander L. George (ed.), Westview Press, Boulder, s. 377-394.
- (2004) Coercive Diplomacy, *The Use of Force: Military Power and International Politics*, 6th ed., Robert J. Art, Kenneth N. Waltz (ed.), Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, s. 70-76.
- HASGÜLER Mehmet (1998) *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- HERMANN Charles F. (1969) *Crisis in Foreign Policy: A Simulation Analysis*, Bobbs-Merrill Company, Indianapolis.
- KUNERALP Zeki (1998) *A Footnote to Turco-Greek History: The Keşan-Alexandroupolis Talks September 9-10, 1967*, ISIS, İstanbul.
- MIRBAGHERI Farid (2010) *Historical Dictionary of Cyprus*, Scarecrow Press, Inc.,

USA.

OBERLING Pierre (1987) *Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü*, Çev. Mehmet Erdoğan, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ORAN Baskın (1986) *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK Osman Metin (2003) *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*, Altinküre Yayınları, Ankara.

SARICA Murat, TEZİÇ Erdoğan, ESKİYURT Özer (1975) *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul.

ŞENER Bülent (2011) *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul.

----- (2013) 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 35, Cilt: 103, Sayı: 205 (Temmuz-Ağustos), s. 103-136.

TÜLÜMEN Turgut (1998) *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

UÇAROL Rifat (1995), *Siyasî Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

YAVUZALP Ercüment (1993) *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

----- (1996) *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ekler

Görsel 1: Rauf Denktaş'ın Serbest Bırakıldıktan Sonra Türkiye'ye Dönüşü
Bozkurt Gazetesi, 14 Kasım 1967.

Görsel 2: Geçitkale ve Boğaziçi Çatışmaları ve Demirel Hükümeti'nin Tepkisi *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1967.

Görsel 3: TBMM'nin Kıbrıs'a Müdahale Konusunda Hükümeti Yetkilendirmesi
Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1967.